

Föreningen för Västgötalitteratur

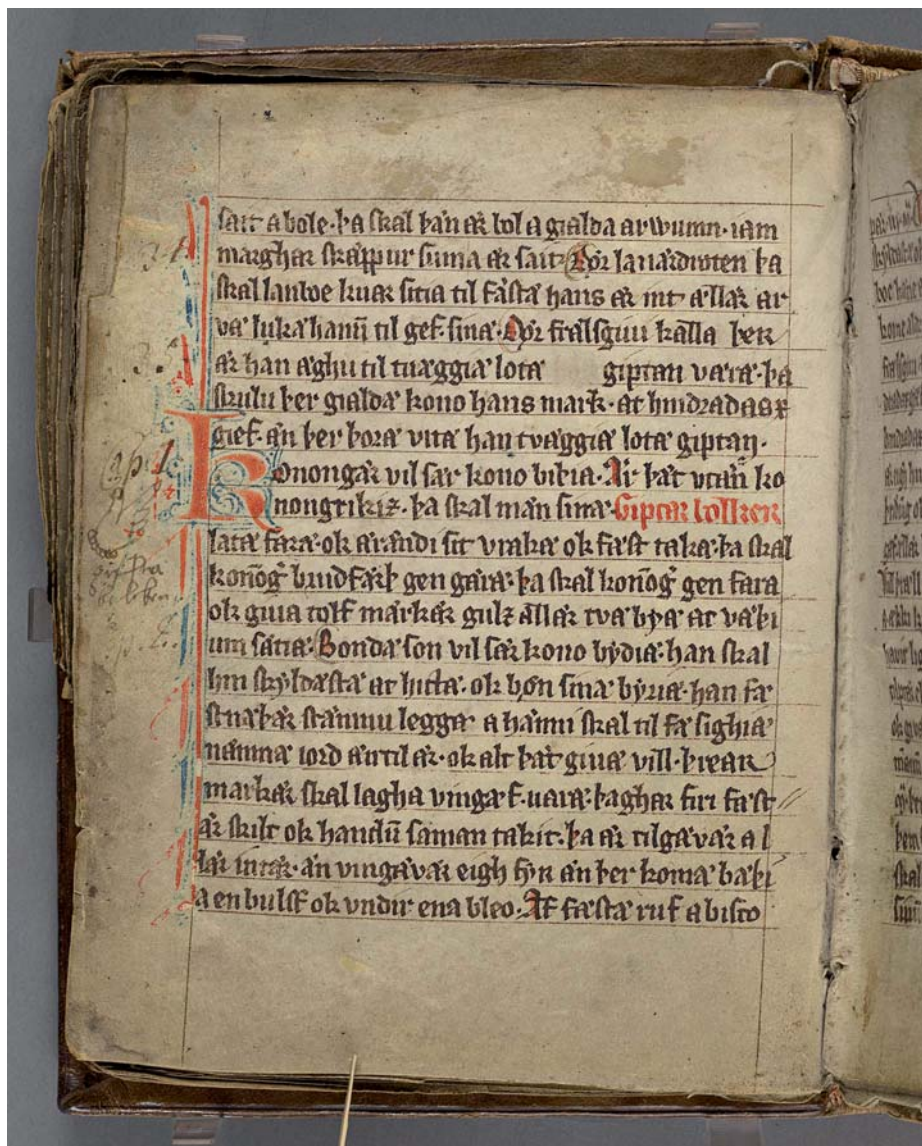

Meddelande

År 2011

NR 1

2011-02-12

Genom Föreningen för Västgötalitteratur och professor Per-Axel Wiktorsson utges nu den Äldre Västgötalagen, handskrift B 59 i Kungl. Biblioteket. Lagen finns tidigare utgiven, men då endast själva lagtexten utan alla de förtydligande omgivande textvittnena. Utgivningen följer modern textedition och för första gången ges nu hela handskrift Cod. Holm. B 59 ut i färgfaksimil, i trogen fornsvensk version och i översättning till modern svenska. Därtill kommer en vetenskaplig inledning där professor Per-Axel Wiktorsson redogör för själva handskriften, dess uppbyggnad och historia samt behandlar de olika skriftarna i handskriften. Till denna inledning fogas även upp-

satser av professorerna Svante Strandberg och Göran B Nilsson kring lagen och dess innehåll.

Allt i handskriften har tidigare inte kunnat läsas men genom modern teknik har en stor del av dessa texter nu kunnat tolkas. För första gången utges även den så kallade Latinbalken i översättning. Översättningen är utförd av Fil dr Georg Stenborg och professor Monica Hedlund.

Presentation av utgåvan sker i Skara den 9 april i samband med Föreningen för Västgötalitteratur och Missalstiftelsens årsmöten. Mer om denna dag på annan plats i Meddelandet. Missa inte tillfället att vara med vid detta historiska tillfälle.

Föreningen för Västgöralitteratur
Box 325, 532 24 Skara • Tfn 0511-165 40
Plusgiro 59 24 33-7 • Bankgiro 663-2574
Epost: sven-olof.ask@tele2.se
www.vastgotalitteratur.nu

Ordförande: Johnny Hagberg, Järpås. 0510-910 16
jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Vice ordf.: Gerd Ljungqvist-Persson, Od. 0513-600 29
info@creadiem.se

Skr. Annicka Berggren, Söne. 0510-53 10 01
annicka.berggren@gotene.se

Skattmästare: Sven-Olof Ask, Skara. 0511-165 40
sven-olof.ask@tele2.se

Anders Franck, Göteborg. 031-25 26 82
franck@telia.com

Tore Hartung, Mariestad. 0501-187 42
tore.hartung@comhem.se

Ritwa Herjulfsdotter, Alingsås. 0762-11 40 31
ritwa@herjulfsdotter.se

Niklas Krantz, Göteborg. 031-44 04 53
b2_gods@hotmail.com

Hans Menzing, Skara. 0511-126 43
hans.menzing@telia.com

Clary Winberg, Trollhättan. 0502-784 19
clary.winberg@vgregion.se

Årsavgift 2011: Enskilda medlemmar 100 kr,
Äkta makar/sambor/institutioner 125 kr.

Meddelandet utkommer i februari, juni, augusti och december.

Ansv. utgivare: Johnny Hagberg

Vi hälsar följande medlemmar välkomna till föreningen:

Livet är en cykel

Håkansson var hos en ung läkare som bland annat manade om nyttan av motion. Visdomen hämtade han från sin gamla mormor, snart 90, som slog fast: Livet ä som en cykel. En måste trampa på, slutar en ä trampa så trellar en ä.

Hade ni problem med citatet från mormor? Då är så ho pratar, rena västgötskan. Och då ä så hann skriver, Håkansson. Rena västgötskan.

Håkansson heter egentligen Leif Brunnegård och har rötter i Ullene och lyssnar gärna på Radio Skaraborg, så han får nog räknas som skaraborgare trots att han bor på "fel" sida om länsgränsen. Och som god västgöte kåserar han på västgötska, men lättläst västgötska. Och skriver kort så att läsaren inte skall tröttna.

Texterna är ursprungligen tidningskåserier, och för fyra år sedan gav han ut en samling kåserier i bokform. Den sålde slut så nu kommer han igen med nya tankar frå bögda. Det handlar om vardagsnära tankar, inte sällan fyllda av västgötsk klokhet som mormors råd ovan. Visst är det snudd på genialt: Slutar en trampa, så trellar en ä.

Han berättar som hembygdsengagerad, gärna om livet förr men påstår inte att det var bättre då. Bara annevessare (annorlunda, för dem som inte behärskar språket). Och som gammal handlare uppehåller han sig gärna i boa (handelsboden, som förr låg i varje vägkorsning och var en självklar samlingsplats för bygden).

Så här grunnar han över julsköltinga förr och nu. För 50 år sedan stängde affärerna på lördag eftermiddag och höll stängt söndag. Så under stort hemlighetsmakeri och förtäckt skyltfönster byggde handlaren upp en julsyltning som avslöjades framåt söndag eftermiddag.. Intresset var enormt, bussarna körde dubbla turer till stan med nyfikna.

Idag kommer tomtarna fram i oktober, och affärerna är nästan öppna dygnet runt, alla dar. Det blir inte alls samma sak.

Men Leif Brunnegård påstår inte att det var bättre förr, bara annevessare. Och allt prat om att alla original från förr försvunnit avfärdar han. De finns idag också, men är annevessare.

Detta är en bok att avsmaka långsamt, att känna igen sig i och glädjas åt. Som en läsare av förra boken berättade i ett kort från Thailand. Han var där med fru och svärmor och inledde varje dag med några tankar frå bögda. Det gjorde dem gott hela dan.

Hans Menzing

Fler Tankar från bögda... Författare: Leif Brunnegård. Förlag: Eget, Asklanda Ekehagen, Vårgårda. Antal sidor: 95 med åtskilliga illustrationer.

ANTIKVARIAT RIDDAREN

Säljer, köper & värderar litteratur

Sveagatan 7

541 44 SKÖVDE

Mobil 0706-747574

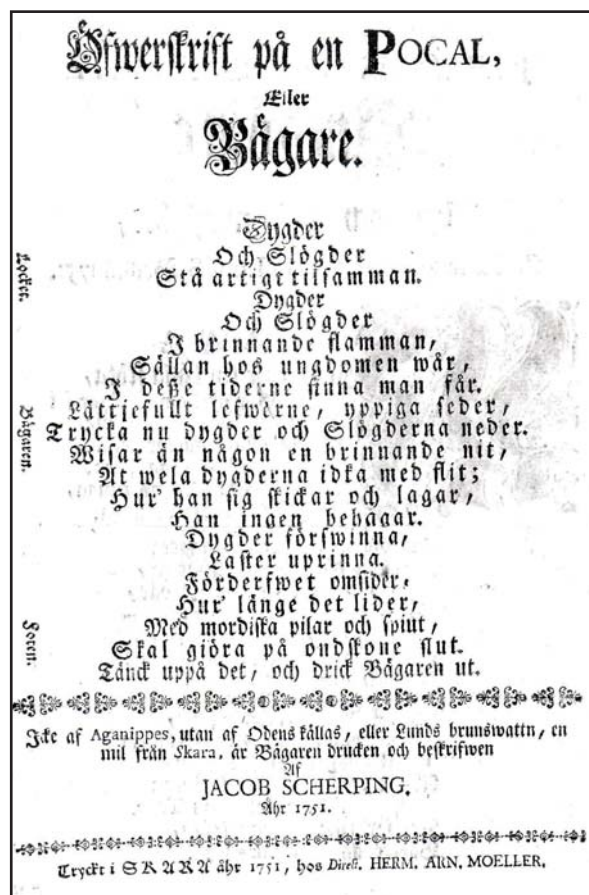
Hem/Fax 0511-812 48

timersdala.interior@telia.com

Mats Bergström
Bokhandlare

Öppettider ring för information

Ochsenfurt-läkaren Seitz' åsikter om te tolkade av Källby-prosten Scherping och presenterade av Pelle Räf

I Örebro universitetsbiblioteks samlingar hittar man med hjälp av databasen Libris ett litet alster om fyra sidor framställt av boktryckaren Herman Arnold Möller (ca 1688-1753) i Skara 1751. I Libris är det även registrerat av Kungliga biblioteket i Stockholm. Jacob Scherping (1692-1759) anges som författare. Titeln på den första sidan lyder:

"Öfverskrift på en Pocal, Eller Bägare",
som Scherping tömde innehållande "Odens källas, eller Lunds brunsvatt, en mil från Skara" år 1751. Den gunstige läsaren ombedes att på vidstående kopia ta del av det scherplingska, troligen tämligen momentana rimsmideriet, utan annan kommentar än att Aganippe var en åt muserna helgad källa vid foten av berget Helikon. Källans vatten ansågs ge inspiration åt skaldar.

De följande tre sidorna innehåller tio strofer, sannolikt också författade eller tolkade av Scherping, vilka har följande överskrift i flera stilsorter här normaliserade till en:

**"Medicinæ Doctoris och Physici i Staden Ochsenfurth,
JOHANNIS NICOLAI SEITZ
Omdöme
Om
Thee och deß nyttighet,
Af Tyskan öfversatt wjd LundS Brunn 1751."**

Vem var då läkaren Seitz från staden Ochsenfurt, som är belägen 1½ mil sydost om Würzburg i Bayern, och som borde ha Oxford som vänort? Kan han ha besökt Lundsbrunn i sällskap med Källby-prosten 1751? Libris tiger. Ochsenfurts stadsbibliotek har tillfrågats, men har ingen anan om vem det var. Men tack vare en tysk nationalbiografi i Göteborgs universitetsbibliotek och kollegan Johnny Carlsson vid Karolinska institutets bibliotek i Stockholm, har det så småningom varit möjligt att klura ut, att

Johann Nicolaus Seitz bl a fick en populärmedicinsk bok med korttitel "Trost der Armen" tryckt i Nürnberg i tre utgåvor åren 1715-1740. Hans första arbete kan ha varit en avhandling om pesten tryckt i Regensburg 1679, "Dissertatio Epistolica Oder Missiv-weis gefürter Discurs von ... Der Pestilentz". Redan i den tituleras han „Medicinæ Doctor“.

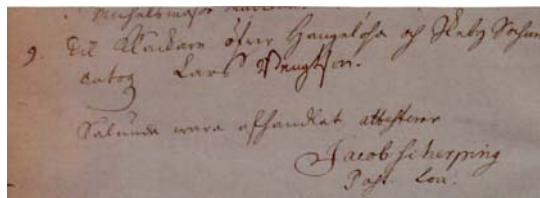
Emellertid säges på titelbladet i 1715 års upplaga av „Trost der Armen“, att Seitz då var 68 år gammal och att han praktiserat i 46 år. Med dessa uppgifter som enda källa till Seitz' biografi, skulle man alltså med stor reservation våga påstå, att han var född ca 1647 och troligen verkade som läkare i Ochsenfurt under en stor del av sitt liv efter att ha tagit examen tidigast 1669 och senast 1679. Ochsenfurts stadsarkiv har sent om sider i boken "Beschreibung von Ochsenfurt" 1845 funnit uppgiften att Seitz inledde sin läkargärning i staden 1673. Stadsarkivarien har t.o.m luskat fram exempel på denna gärning.

Märkligt nog lät Seitz som Ochsenfurt-doktor också trycka en bok „Hydrologia Franconica“ i Würzburg 1700. I den beskriver han nämligen den 4½ mil norr om Würzburg belägna surbrunnen i Bad Kissingen, d v s ursprunget till det spa som ännu i dag liksom det vid Lunds brunn utövar sin verksamhet i högönskelig välmågo.

Men det är alltså ytterst osannolikt att Seitz besökte Sverige och tillsammans med Scherping i Lundsbrunn diktade om terapeutiskt te och berömvärt brunsvatten. Ty till yttermera visso hämtade Scherping sitt tyska original ur det 148:e kapitlet i Seitz' „Trost der Armen“, vilket handlar om te, kaffe och choklad. I 1740 års sannolikt postuma upplaga återfinns tepoemet på s 643-46. Det består liksom Scherpings översättning av tio strofer, men numrerade. Seitz påstår att „ein lustiger Poet“ författat dem. Den första lyder:

„Willst du der Gesundheit pflegen,
Und vor Kranckheit mancher Arth,
Biß ins Alter seyn verwahrt,
Laß dir dieß seyn angelegen.
Recipe edler Thé.
Der verschafft durch seine Tugend,
Daß wir werden wie die Jugend.“

Scherping hade således tillgång till en bok som nu inte är registrerad i något svenskt universitets- eller forskningsbibliotek, men som i Google påträffats digitaliserad av Sächsische Landesbibliothek i Dresden. Men innan vi återger några utvalda strofer av Scherpings översättning, är det lämpligt att redogöra för delar av denne prästmans bio- och bibliografi.

Jacob Scherpings namnteckning under Hangelösa sockenstämmoprotokoll 1733, det första protokoll han undertecknade sedan han tillträtt som kyrkoherde i Källby. I den sista nionde paragrafen får vi på köpet veta, att Lars Bengtsson antogs till klockare i Hangelösa och Skeby (Källby KI:1 s 166, AD).

Enligt Warholms obsoleta men oumbärliga herdaminne var Jakob Scherping född inspektorsson i Särestad år 1692. Fadern "hade förut varit militär, och då han i en drabbning blifvit illa sårad i några fingrar, har han tagit en knif och sjelf skurit af dem. Konungen, härom underrättad, har i anledning deraf gifvit honom namnet 'Skärfinger', hvilket han ändrade till Scherping."

Tro't den som vill! Sonen Jakob studerade i Upsala men prästvigdes 1719 i Stockholm, där han tjänstgjorde fram till år 1733, då han tillträdde som kyrkoherde i Källby. På egen begäran blev han utnämnd till prost 1736, vilket han kommenterade: "andra blifva prostar för pengar, jag har blifvit det för slängar."

Därmed antydde han förhållande, att hans förhållande till konsistoriet i Skara inte var det allra bästa. Detta framkommer bl a i en handskriven dikt om 38 strofer "Til Högwördige Dom Capitlet uti Skara", bevarad i Knösiska samlingen i Skara stifts- och landsbibliotek.

"Prosten Scherping var en lärd man och i synnerhet stor orientalist", säger Warholm. Detta besannas i Libris, som innehåller fler poster med Scherping som författare eller översättare. Ett hans hopplock betitlat "Collectio rerum curiosarum" tycks ha blivit något av en bästsäljare med en postum femte upplaga 1788. Hans intresse för eller motvilja mot dryckjom röjdes 1732 i Stockholm med översättningen "Wälment föreställning, angående thet som wid bryggerij- och öhl-sälgnings närhingen, emot Gudz ord och ett godt samwete plägar förelöpa". Författare var en tysk präst Nicolaus Haas (1665-1715).

Ett signifikativt exempel på Scherpings goda språkkunskaper är det "echo ifrån de namnkunnige bergen Kinnekulla och Billingen" han fick tryckt i Skara 1749. Det skrevs då "Hans Kongl: Höghet Riksens Arf=Förste Then Durchleuchtigste Hertig ADOLPH FRIEDRICH" med sin närvaro "behedrade" Axevalla hed den 5 och följande dagar i september det året och förrättade generalmönstring av regementena. Ekot är författat "på femhanda ljud i djupesta underdånighet", närmare bestämt på grekiska, hebreiska, latin, svenska och tyska.

Därmed är vi inne på Scherpings verksamhet som tillfällig-hetspoet. Hans första tryckta alster i genren kan vara från 1720, då han hyllade kung Fredrik i Stockholm den 6 maj. Till kyrkoherden i Klara Jöran Nordbergs (1677-1744) andra giftermål i huvudstaden den 3 maj 1726 åstadkom Scherping en tvåsidig bröllopskrift, på grekiska utom titelbladet!

Går vi sedan till Hans Sallanders "Personversar tryckta i Skara under 1700-talet", finner vi Scherping som författare av minst åtta bröllopsversar och sorgekväden under 1750-talet. Det sista kvädet åstadkom han så sent som till den 20 februari 1759, då hans kollega Lars Frondell (1686-1758) jordfästes i Järpås, och det återstod tre veckor av hans eget liv.

Prosten Scherping lät också i Skara trycka den predikan han

Prosten Jacob Scherpings epitafium eller minnestavla på södra långväggen i Källby kyrka. Emellertid lät Scherping redan 1750 föranstalta om sin gravplats i kyrkan "näst in til Sal. kyrkioherden Lanerii graf, som är i Choret och går under altaret" (Foto P Räf 21/12 2010 & Källby KI:1 s 221,AD). Tavlan avslutas med ett distikon "Quem labor assiduus lassavit condidit ille ossa sub hac crypta mente superius petens."

höll den 15 juni 1750 i Broby kyrka, "Tå samma Kyrckia med målningar, Predikstol och nytt fenster war förbättrad". Den sex-tonsidiga trycksaken avslutas med två korta dikter, den ena om predikstolen och den andra om den nymålade läktaren. Båda är väl författade av Scherping, och den första lyder:

"Med Kyrckans kostnad är det skjedt,
Som du min Läsar' här har sedt.
En gammal Predikstol, nu ny,
Från Lidköping i denna by.
Der stod i honom Guds ords Tolck,
Wäl femti' åhr för HErrans folck.
Här stände han i längre tid!
HErren wår Gud ware oss blid!
Probst Jacob Scherping härpå dref
Som Åhratal här under skref
1750."

Predikstolen hade tydligen stått i Lidköping tidigare. Scherping blev bönhörd, ty i Broby kyrka stod den "i längre tid", i bortåt 70 år. Men var hamnade den sedan kyrkan upphört som gudstjänstlokal 1819?

Anmärkas bör, att domposten Petrus Brodd (1682-1771) och lektorn Petrus Tegnæus (1681-1755) sannolikt på uppdrag av konsistoriet granskat Scherpings predikan och verser, och befunnit dem "icke stridande emot wår Christna Lära."

Därmed avrundas denna summariska presentation av författaren Scherping enkannerligen som tillfällighetsskald med fem strofer av hans tolkning av Johann Nicolaus Seitz' tiofaldigt versifierade omdöme om te och dess nyttighet:

"Wjl tu rätt tin hälsa sköta,
Och för siukdoms plågor fri
Jn til höga åldren bli;
Lär nu alla krämpor möta.
Recipe det sköna Thee,
Det kan lätta åldrens tunga,
At wi blifwe som de unga.
...
Om dig mage=wärken gnager;
Om Ditt blod uphitsat är,
Och du rusigt hufwud bär,
När du supit in til dager;
Recipe det sköna Thee,
Som från hufwud och från maga
Kan det oset strax förjaga.

...
Plågas du af mycket wäder,
Som gör knip och mycket larm
Uti buken och din tarm,
At du piper, men ej qwäder;
Recipe det sköna Thee.
Det fördrifwer sådan knipa,
Bättre än en Clistir-pipa¹⁾

...
Wil ej Ächta=stånd medgifwa,
Någon arfwing' til at se,
Som gör dig nog sorg och we;
Lät dig ej försagder blifwa:
Recipe det sköna Thee.
Det skal nöje snart bebåda,
At du täcka barn får skåda.

...
Bäst är då at bruka måtta
Uti alt hwad som skal skie,
Så ock i den dricken Thee.
Wil tu ej med krämpor bråttas,
Fly som död
Öfwerflöd,
Så i Thee, som andra drycker,
Drick ej så at du förspricker.
Imprimatur.
SV: HOF."

När stormansgården byggde sig en kyrka

S:ta Katarine kapell som det kan ha sett ut. Illustration Inger Nyqvist.

I mitten av 1000-talet fick ett barn en kristen begravning nära stormansgården Storegården i Sunnerby på Källandsö. Kanske var hans mamma den mäktiga frun på gården, för inte så långt efteråt började man uppföra en träkyrka här med en begravningsplats. Det var en gårdskyrka men säkert öppen för tjänstefolk och trälar liksom för bygdens folk så efter hundra år hade den tjänat ut och ersattes med en större stenkyrka.

Stormannalivet här sträcker sig långt tillbaka i tiden. Här finns fina hällristningar och på Drakeberget syns spår av en fornborg. Redan på 600-talet, det som brukar kallas Vendeltid, flyttade hövdingen hit till sunden där han kunde kontrollera trafiken. En ståtlig hall byggdes som tillsammans med den pampiga Kungshögen visar vilka resurser som fanns då, och vilket lyxliv som säkert levdes här. Men så småningom kom nya tider med nya odlingsätt och ny tro. Jämfört med en del andra platser i Västergötland, där man funnit kristna gravar redan från sent 800-tal, så verkar denna plats ha kristnats sent. Det är förstås omöjligt att veta varför, men det är ju lockande att spekulera i att detta var ett starkt fäste för fornkristen tro. Sundet har fått namn efter guden Ull, och här finns också Odensvik och Frösåviken.

Men när man byggde så gömde man inte undan kyrkan. Den låg, liksom stormansgården, väl synlig från sjön. Den var påkostad också, byggd i sandsten som förmodligen har skeppats över vattnet från Kinnekulle. Nog väckte det uppseende i bygden.

På kyrkogården kan man se att stormän fortfarande markerade sitt vilorum, även om det inte är lika omfattande som storkhögen. För säkert är det ägaren till Storegården som vilar i en välhuggen sandstenskista med stiliga gavlar. Kanske rentav mannen som byggde kyrkan.

Kyrkan tjänstgjorde nog inte så länge, den verkar ha förfal-

lit. Kanske i spåren av digerdöden eller i samband med någon odlingskris. Dessutom verkar den, trots att Sunnerby (Söderbyn) var huvudbygden på ön, aldrig ha tjänat som sockenskyrka. Magnus Gabriel De la Gardie räddade den och byggde 1669 ett hospital i anslutning till den reparerade kyrkobyggnaden. Redan 20 år senare flyttades hospitalet till Skara och kyrkan förföll igen. På 1700-talet användes sten härifrån när Sunnersbergs kyrka byggdes ut.

Detta är en utgrävningsrapport med massor av fakta om gravar, kyrkogården och kyrkan, men där finns långa resonerande avsnitt som berättar mycket om kyrkan och tiden för kristnandet i denna bygd, men med perspektiv också bakåt och framåt.

Hans Menzing

Sunnerby på Källandsö. S:ta Katarine kapellplats. Arkeologisk undersökning. Författare: Anna Nyqvist Thorsson och Annelie Nitenberg med bidrag av Stig Lundberg och Maria Vretemark. Utgivare: Göteborgs Universitet. 328 sidor med massor av illustrationer, kartor och diagram.

BÖCKERNAS HUS

antikvarisk bokhandel, Lars Angshed

öppet: mån-fre 10-18, lörd 9-13

Slingvägen 1
549 31 TIDAN

tel: 0500-470052
mobil. 0737-430293

www.bockernas-hus.se

Den svenska reformationens litteratur

Utställning i Skara domkyrka
20 mars – 15 maj 2011

Denna utställning visar ett tjugotal böcker från boktryckarkonstens barndom. De är exempel på de skrifter som kraftigt bidrog till att genomföra reformationen på 1500-talet i Sverige.

Gustav Vasa insåg klart att han med det tryckta ordets hjälp att ett redskap för att nå ut överallt. Huvudnumret i utställningen är Gustav Vasa bibel, som trycktes i Uppsala 1541: Biblia/ thet är/ all then helgha scrifft/ på swensko, den första helt kompletta svenska översättningen av bibeln. Översättningen byggde på Martin Luthers tyska text och arbetet leddes av ärkebiskop Laurentius Petri.

Betydelsen av Gustav Vasas Bibel kan knappast överskattas. Den delades ut till varje kyrka i riket. Bibelöversättningen kom att utöva ett enormt inflytande på svenska språkets utveckling. Bibelverket är också till det yttre mycket vackert. Det pryds av förnämliga träsnitt, utförda i Wittenberg.

Utställningen innehåller även böcker författade av den svenska reformationens förgrundsgestalt Olaus Petri, till exempel Undervisning om äktenskapet från 1528: Een liten underuisning om echteskapet. Han hade gift sig med Christina redan 1525. Det var han egentligen inte tillåten att göra, eftersom han som diakon var förpliktad till celibat. Handlandet var ett uttryck för hans kritiska inställning till kyrkans auktoritet, och det gillade naturligtvis Gustav Vasa. Olaus Petri försvarar här sitt eget giftermål, ett uppenbart brott mot den katolska kyrkans ordning.

1526 utgav Olaus Petri Sveriges första reformatoriska skrift, En nyttig undervisning, som delvis var en översättning av tysk reformatorisk bok. Ett halvår senare, i augusti 1526, utkom Nya testamentet på svenska för första gången. Olaus hade även där deltagit i översättningsarbetet. Han översatte också delar av Luthers postilla (En nyttig postilla, 1528). Han övergick dock till att skriva en egen postilla (En liten postilla, 1530). Dessutom utgav han gudstjänsthandböcker och ett antal teologiska skrifter. I Om Guds ord och människors bud, som utkom 1528, utlade han den reformatoriska skriftprincipen, alltså uppfattningen att Bibeln är den enda ofelbara auktoriteten. Han var mycket produktiv.

Bland de utställda skrifterna märks också Laurentius Petris Then swenska kyrkeordningen från 1571, kyrkohandboken från 1548, Uppsala mötes beslut, Confessio fidei, från 1594, liksom bibelböcker för undervisningsändamål.

Många unika bokband kommer att visas i Skara domkyrka 20 mars – 15 maj 2011.

Böckerna är hämtade ur generalkonsul Axel Ax:son Johnsons stora bibliotek. Axel Ax:son Johnson (1876–1958) samlade böcker under lång tid och hans boksamling förvaras idag i Engelsberg. Initiativtagare och finansör till utställningen är Marie-Claire Cronstedts Stiftelse. Marie-Claire Cronstedt var en av Axel Ax:son Johnsons döttrar.

Marina Larsson / Anders Alberius

Konstnären Göte Hultqvist hyllad med bok

Under mer än trettio år var Göte Hultqvist en uppskattad konstnär, pedagog och profil i Lidköping. Vägen till Lidköping var dock långtifrån rak, från den småländska hembygden ledde den honom först till Stockholm, Göteborg och Frankrike. I Stockholm studerade han på Bergs reklamskola och på målarskolor med Otte Sköld och Åke Pernby som lärare. Studierna ledde fram till att han 1957 kom in på Valands konstskola i Göteborg. Där utbildade han sig i fyra år och eftersom hustrun Inga-Karin fått lärartjänst i Lidköping veckopendlade Göte därifrån till Göteborg.

Göte bor numera i Linköping och åttioårig har han denna höst haft en retrospektiv utställning i Eksjö, där hans konstnärsbana började. Till den utställningen har den mångåriga vännen Stig Lundström, med rötter i Lidköping, skrivit en rikt illustrerad vänbok som ger en god bild av Hultqvists konstnärskap. I boken ges goda exempel, oftast i färg, på den konstnärliga utveckling som Hultqvist haft och en sparsmakad och sakkunnig text berättar om konstnärens liv, hans läromästare och hans mångsidighet.

Under sin tid i Lidköping var Hultqvist lärare i den målarskola som startade i Pomonahuset. Han hade där under sex år flera hundra elever, som fick de första grunderna i konstnärligt skapande. De kan säkert alla berätta om lärarens entusiasm och glädje som lätt smittade av sig på eleverna. Samtidigt som han undervisade fortsatte Hultqvist sitt eget konstnärliga skapande och han sökte gärna sina motiv i Lidköpingstrakten. I boken återges texten av akvarell från Villa Giacomina, en blyerts föreställande Östra skolan och en olja kallad Utanför Lidköping.

När striden 1979 stod het om det gamla varmbadhusets rivning kämpade Hultqvist för att det skulle förvandlas till ett konstens hus, men han och alla andra esteter i staden fick finna sig i att de hungriga grävskeporna kastade sig över den vackra ungdomsbyggnaden.

Konstnärer sluter sig ofta samman i nätverk i hopp om att samarbete skall ge positiva effekter på olika sätt. I Lidköping bildades därför 1991 Lidangruppen med Göte Hultqvist som en av initiativtagarna. Den hade till uppgift att främja konstnärlig verksamhet och ordna utställningar och har under åren betytt mycket för konstlivet i Lidköping.

Hultqvist har enligt vänboken gjort sig känd för att skapa sig en egen bild av verkligheten och för att vara en målare med stor självkritik och öppen för dagens strömningar. Han har också fått lovord för sin perfektionism och kvalitativa jämnhet i allt han ställer ut. Noteras bör att han aldrig fått en negativ recension, vilket är få konstnärer förunnat. Ändå har han haft ett hundratal utställningar.

Stig Lundström verkar i sin vackra och behändig bok ge läsarna en sann bild av en ambitiös och begåvad konstnär.

Tore Hartung

Böcker: Den känslige symbolisten. Göte Hultqvist. Ett 60-årigt konstnärskap. Ett vänporträtt av Stig Lundström. 48 s Förlag: Skrifter & Tal

Antikvariat Tranan
Trumpetvägen 8, 514 32 Tranemo
Tel. 0325-768 46

Lyssna på bilderna

Vardagsbilder som god konst i Jan Grahns fotobok

Titta inte bara på bilderna. Lyssna till dem. Då kan du höra naturens genklang. Efter en stund kan du höra fotografens mycket personliga röst.

Så skriver Sören Gunnarsson i några inledande råd i boken Fotografiska bilder av Jan Grahns. Och han har så rätt. Detta är en bilderbok att lyssna till. Inte minst hör man naturen, oftast den enkla vardagsnära naturen utanför köksdörren.

Redan på omslaget möter en bild på en vanlig gräsand, en fågel som vi knappt räknar med som vild efter alla gräsänder vid alla vatten inne i samhällena. Här lär vi oss att återupptäcka den.

Detta är ursprungligen en utställningskatalog för en utställning i Trollhättans konsthall, men den fungerar ypperligt på egen hand. Det mesta som visas upp är hämtat från bygderna kring Trollhättan och bergen. Ofta vardagsmiljöer som vi alla möter dagligen utan att fundera på skönheten. För det fina med Jan Grahns bilder är att de ligger på gränsen mellan konst och natur. Naturlig konst är kanske den rätta beteckningen.

Roligt är också att ett antal svartvita bilder fått komma med, de bilderna hade ett eget uttryck. De ställde större krav på både fotograf och betraktare, men ger belöning i form av härliga stämningar.

Hans Menzing

Fotografiska bilder. Tidsnära och förflutet. Fotograf: Jan Grahns. Eget förlag. 108 sidor i mycket snyggt utförande.

Mimers brunn
Arkeologi, etnologi & historia i Västra Götaland
Årgång 2 2008 Nummer 1

Vilken succé för vår egen historiska tidning!

Ska en egen prenumeration på *Mimers brunn* - arkeologi etnologi & historia i Västra Götaland

Helårsprenumeration 250:- (6 nr)
Sätt in pengarna på bankgiro 5117-2286
texta namn och adress. För info:
vatteljuset@telia.com eller tel. 0512/205 19

Peringskiölds Monumenta

Föreningen för Västgötlitteratur har nu påbörjat arvet med utgivande av Västgötadeln av Johan Peringskiölds (1654-1729) Monumenta: "Wester-Göthernas i Stenar och Griffter qwarlemnade Minningsmärke och gamla Loford. Till Fäderneslandetz Heder fliteligen upsökte, samt i denna 16. Book korteligen sammanskrefne och uthgifne."

Denna volym av Västergötlands kyrkor och minnesmärken har aldrig förut blivit utgiven. Därför är det av stort intresse både för landskapet Västergötland men även av riksintresse att dessa unika teckningar från 1600-talet kan utgivas med kommentarer. Då många av de medeltida kyrkorna idag är rivna har verket en stor betydelse för kännedomen om den gamla kyrkliga arkitekturen. Dessa presenteras nu i vackert faksimiltryck.

Transkription, bearbetning och kommentarer till verket skrivs av fil dr Benny Jakobsson, Uppsala. Han disputerade i maj 2008 inom ämnet Idé och lärdomshistoria på en avhandling kring den historiska synen på Västergötland.

Utgivningen beräknas vara färdig under 2012.

Mariestadsvisor om natur och människor

Irène Skoog i Mariestad är pensionerad lärare och sedan länge en produktiv författare. Mest och bäst har hon blivit känd för sina dikter, som kan handla om både livets allvar men också om dess trivialiteter. Hon har ett stort register, från hennes penna kommer både limerickar, dikter på västgötska och poetiska iakttagelser om naturen och den mänskliga tillvaron.

I dagarna har hon gett ut en ny samling visor, främst tonsatta av den lokale musikern Axel Holmblad. Deras samarbete är lyckat, visorna är melodiska och lättsjunga och bör kunna framföras i skolsammanhang och i mindre sällskap, antingen av en kör eller av en sångare. Vid en skolavslutning bör t ex visan En sommarskön sång passa alldeles utmärkt.

Författarens bakgrund som lärare skymtar i flera visor t ex den om tandborstning och den om skolraster. Och väldigt många handlar om de av både lärare och elever efterlängtrade och härliga sommarloven. Men företeelser runt omkring oss kan också ge tillfälle till dikter, så t ex en om extrapriser och den om väderleksprognoser:

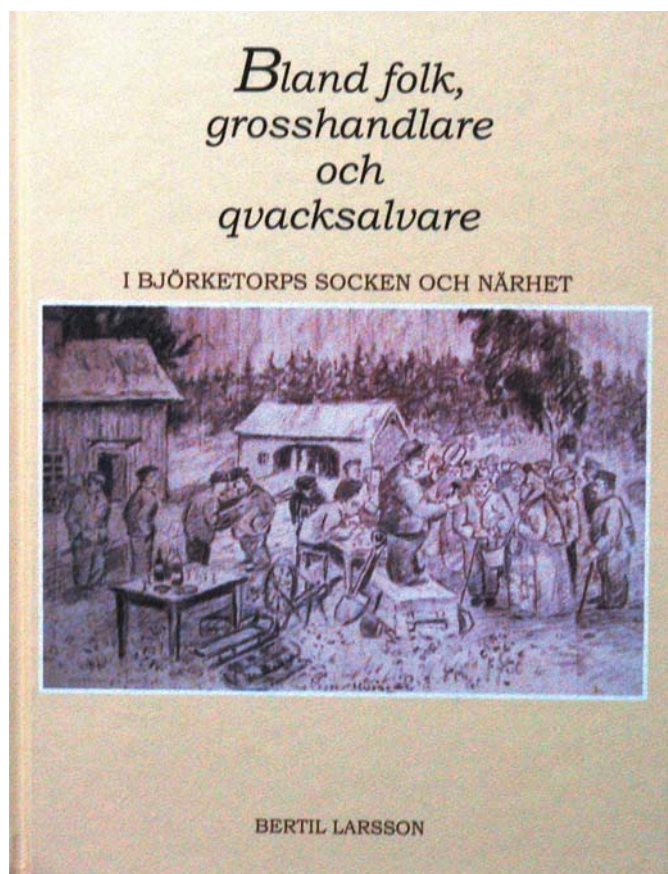
När vintern har varit så vresig och svår
så borde vi vårvärme få någon gång!
Vi kände ej mera för köld detta år,
det behövdes en välordnad varmluftssäsong.
/ SMHI vi väntar på sol! Come along! /

Irène Skoog låter sig gärna och ofta inspireras av det vardagliga hon ser omkring sig, av årstider, väderlek eller händelser i tiden, men en viss samhällskritik är hon långt ifrån främmande för. Humorn i hennes visor är dock alltid närvarande och hennes visor är väl värda att bli framförda av engagerade sångare och musiker.

Tore Hartung

Irènes Visor 2. Dikter av Irène Skoog tonsatta av Axel Holmblad m fl. Eget förlag 70 s

Folk, grosshandlare och qvacksalvare

Bygderna mellan Göteborg och Borås var fram mot slutet av 1800-talet rena ödemarken. Kyrkbyarna växte fram men mängder av småbyar och gårdar låg isolerade vid vägar som inte stort mer än ridstråk. Allt ändrades med järnvägen.

Bertil Larsson har gjort en tidsvandring i gränsbygderna mellan Bollebygds och Sävedals härad. Han utgår från Hindåsbygden och Björketorps socken, men utblickarna är många. Det är en mycket personlig hembygdsskildring med massor av illustrationer. Han citerar också mycket flitigt ur olika äldre dokument.

Till dem som är flitiga bidragsgivare hör Erik G:son Kvist, en bygdens konstnär som dessutom med hjälp av dottern Waii Hövring skrev vad som var bygdens första hembygdskbok. Den har kopierats och spritts, men nu kommer den mer till allmänhetens kännedom genom långa citat. Dessutom medverkar Erik Kvist flitigt med sin konst. Redan på omslaget bidrar han med en auktionsbild.

I övrigt berättas om så skilda saker som frustande tåg, vargskall, halshuggningar, benmjölskvarn och qvacksalvare. Till kungligheter och kändisar som August Strindberg skymtar förbi. Men mest handlar det om skogsfolk och andra Hindåsbor.

Myllret av gamla och nya bilder samt många kartor bidrar till att underlätta läsningen och förståelsen. Tillsammans med författarens tidigare böcker Hindåsbygden i tid och rum samt Från Nedsjö till Neckahölja fördjupar den kunskapen om denna bygd som ännu för drygt 100 år sedan var en vildmark.

Hans Menzing

Bland folk, grosshandlare och qvacksalvare i Björketorps socken och närhet. Författare: Bertil Larsson. Eget förlag. 270 sidor med många bilder, kartor och avfotograferade dokument.

Kilanda porträtteras med bygd och ägare

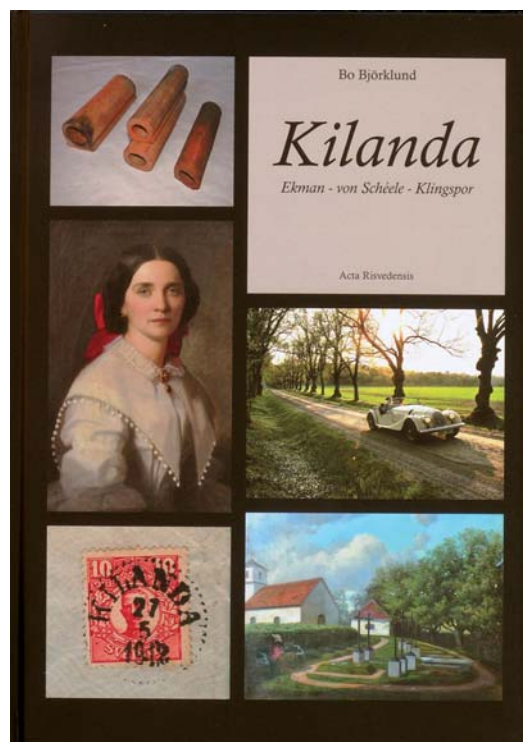
Kilanda säteri nära Älvängen och Göta älv är känt sedan 1400-talet. Säteriet ansågs som en föregångare på olika områden och under drygt 40 år mellan 1870 och 1912 utbildades här mer än 300 unga män till rättare, dvs arbetsledare på stora gods. I Kilandaån höll man sig dessutom med sågverk, kvarn med havregrynstillverkning, benstamp, tegelbruk och kraftstationer.

Bo Björklund skildrade Risveden i tre faktpäckade band tillsammans med K-E Andersson. Nu fortsätter han på egen hand med Kilanda i sydvästra utkanten av Risveden. Bakgrunden till boken är en utställning med Helfrid von Schéeles fina fotografier från förra sekelskiftet. Det märks, bildmaterialet är utmärkt, och det gäller inte bara själva säteriet.

Kilanda säteri ägdes under 160 år av släkten Ekman, och far och son ledde verksamheten på gården liksom vid lantbruksskolan i 60 respektive 42 år. Denna epok ägnas stort intresse i boken, liksom epokerna under familjerna von Schéele och Klingspor. De var ingifta i varandra, liksom i en rad andra kända släkter, och här får man bra exempel på hur starka banden mellan de olika släkterna kunde vara.

Bo Björklund har samlat material ur en lång rad olika källor, även privata. Så kan vi här ta del av unga adelsdamers tankar om livet och landet. Men allt kretsar inte kring säteriet och de fina familjerna. Vi får veta mycket även om livet för arbetarna på gården och i bygden omkring, för säteriet påverkade ju hela bygden.

Både bild- och faktamaterialet är mycket imponerande. Det bästa är att det inte handlar om torra uppräknings. Precis som i Risvedenböckerna vimlar det av mustiga och färgstarka skildringar av hur livet kunde vara förr. Dessutom förklaras rader av gamla begrepp nog så att man kan lära sig åtskilligt av boken.

Hans Menzing

Kilanda. Ekman – von Schéele – Klingspor. Författare: Bo Björklund. Förlag: Acta Risvedensis. 200 sidor med mängder av gamla bilder, många i färg.

Fritz von Dardel - artist med Lidköpingsanknytning. Hans dagböcker är fulla av minnen i ord och bild.

Memoarer från 1800 – talets Skaraborg är det inte så gott om. Det är därför roligt att ta del av de dagböcker i fyra delar som artisten, hovmannen, militären och resenären Fritz von Dardel (1817–1901) skrev på sin ålders höst. De uppehåller sig visserligen väl mycket kring händelser vid hovet, men von Dardels hustru var från Råbäck och som överintendent var han tvungen att resa mycket och kom därför ofta med kanalbåt till Lidköping, Kinnekulle och Läckö.

I minnena skymtar också, bland dåtidens alla berömdheter, Gunnar Wennerberg, Sven Lagerberg (Sven i Helvete) och Helgo Zettervall, alla födda i Lidköping. I sitt ritblock gjorde han många och snabba porträtt och karikatyrer av dem; och inte bara av dem, hans ritblock är fyllda av roliga, elaka och, fast mera sällan, vackra teckningar och akvareller.

Fritz von Dardel kommer som överintendent 1864 med ångbåt till Läckö via Göta kanal och hans uppgift under denna och många andra resor är att kontrollera statens fastigheter. Han imponeras av slottets vackra läge, men konstaterar att det är i mycket dåligt skick. Efter flera timmar på en skakig bondskjuts kommer von Dardel sent på kvällen till Lidköping, där han till sin förvåning upptäcker att varm mat på grund av brandfaran inte får serveras efter kl. 22. ”Med nöd fick vi litet kallt kött och bröd” skriver han. Ärendet i Lidköping var att besiktiga kronomagasinerna, men de befanns tomma och sakna funktion sedan kronoskatten inte längre betalades in natura, skriver han i sin rapport. Han påpekar också att föreståndaren inte längre gjorde någon nytta och att hans lön på 1000 riksdaler därför utan vidare borde dras in.

I Lidköping hämtas han av bekväm vagn från Råbäck, som ägdes av hans svärfar och färden fortsätter sedan till Mariestad. Landshövdingen där var gammal, ovårdad och knarrig och föga tillmötesgående mot statens inspektör. ”Han var nog vänlig att inte bjuda oss på middag,” står det i dagboken.

Läckö, Råbäck och Lidköping får naturligtvis upprepade besök. I Lidköping retar han sig flera gånger på de tomma spannmålsmagasinen och på väg till Läckö med skjutskärta stannar han i Sunnersberg och beundrar kyrkans van Dyck-tavla. Han vill gärna ha den till Nationalmuseum men grevinnan på Stola vägrar att sälja den.

Vid ett tillfälle träffar han Gunnar Wennerberg ute på Läckö och det är då han passar på att skicka den illa skadade orgelfasaden i Slottskyrkan till Ulriksdal. Tillbaka i Lidköping hittar han på sitt hotell en trupp varitartisterna av olika nationaliteter. En belgisk tenor sjöng romanser så högt att taket höll på att lyfta sig, en halvnaken parisiska framträdde med mindre anständiga visor och en tysk spelade glada folkvisor på handklaver. Om än motvilligt erkänner von Dardel, att han är imponerad av nöjesutbudet i Lidköping.

Resan till Stockholm fortsatte sedan med kanalbåt och i Mariestad skriver von Dardel att fängelset syntes på långt håll och han kritiserar i all underdånighet Oscar I, som under sin regeringstid ”överallt lät uppresa palatsliknande byggnader till brottslingars förvarande.”

Lärde sig aldrig svenska

Fritz von Dardel föddes i Schweiz av svenska föräldrar och kom först i de senare tonåren till Sverige. Detta gjorde att han hela sitt liv hellre talade och skrev franska än svenska och att hans dagböcker är skrivna på franska. Detta språk behärskade de flesta i von Dardels omgivning och under hans många utlandsresor var hans kunskaper i franska en klar fördel. Han kom till Sverige i avsikt att göra en militär karriär och gjorde det också; hans artistiska talang fick honom dock att studera konst i Paris och detta intresse följde honom sedan hela livet. I de adliga kretsar, där han gärna rörde sig, träffade han den unga Augusta Silfverschiöld från Koberg och Råbäck, tycke uppstod och bröllopet firades 1842 på Råbäck, dit familjen ofta återvände på somrarna.

Som ung kapten vid Svea Livgarde hade von Dardel kamperat ihop med den blivande Karl XV, som lärde sig att uppskatta honom. Detta hjälpte von Dardel att göra en snabb karriär, han blev bl. a. prinsens adjutant, överstelöjtnant, senare kabinetskammarherre, militärattaché, preses för Konstakademien och överintendent. Han var en lysande konversator, känd för sina kvicka skämt och ansedd som en världsman med känsla för stil och etikett. Hans många goda egenskaper värdesattes av kungen och von Dardel och kungen blev goda vänner. Detta hindrade inte hans kritik av kungen. Von Dardel tyckte inte om de kungliga snedsprången med pigor, komediennor och hovfröknor och ville se honom mer i arbete och visa ”andra böjelser framträda än smak för alla slags nöjen och lustbarheter”. Kungen lovade alltid att bättra sig, men det stannade vid tomma löften. Von Dardel påpekar också för kungen att han har lätt för att tappa omdömet, när han druckit för mycket och att detta inträffar blott alltför ofta.

Till vänskapen mellan von Dardel och kungen bidrog också kungens konstnärliga intresse, han målade själv tavlor och skapade långtifrån talang. Von Dardel tjänstgjorde då som lärare men anlätades också flitigt som smaker vid utställningar och vid inköp till de kungliga slotten.

Minnena är naturligtvis fyllda av skildringar från de nöjen som hovet roade sig med, det är baler, supéer, släppartier, kä-

gelspel, kortaftnar, utflykter, konserter, teaterföreställningar och hästkapplöpningar i en aldrig sinande ström. Det är visserligen trevliga tidsbilder, men de blir i längden tröttande. Mycket är dock värt att kommas ihåg, t ex en händelse som övertygande visar Karl XV:s popularitet. Den inträffade när ständsriksdagen röstats bort och det av denna anledning gavs en nyskriven teaterpjäs för att hylla den nya tvåkammarsriksdagen. Kungen själv var närvarande, men upptäckte, när han kom ut från teatern, att en folkmassa spänt från hästarna på den kungliga vagnen. Meningen var att kungen skulle dras hem till slottet av de trogna medborgarna. Karl XV uppskattade inte alls idén och en otrevlig situation hotade att uppstå. Kungen räddade den genom att ropa: "Jag vill aldrig lägga selar på mina undersåtar". Detta yttrande upprepades med hänförelse av alla och folkmassan började hylla kungen med sång och hurrarop.

Utlandsresor

Fritz von Dardel gjorde ensam eller i sällskap med kungen en rad utlandsresor och hans skildringar av dem är underhållande tidsdokument. I Paris får han träffa både kung Ludvig Filip, kallad kung Pärön, och senare också kejsar Napoleon III. Von Dardel dekoreras med Hederslegionen och blir väl sedd vid det franska hovet, inte minst tack vare sina kunskaper i franska. Han rör sig i de fina salongerna, där han ofta får tillfälle att rätta till olika missförstånd om Sverige, t ex att damer brukar ha en torr fisk i fickan som de suger på i stället för sötsaker.

Efter ett besök i London skriver von Dardel att staden är smutsig och han är kritisk till det nybyggda Kristallpalatset, det är inte av sten utan ett fuskbygge av målat trä och papp. Han ryser också när han ser de unga, aristokratiska damerna han presenteras för, tömma fulla dricksglas gin i ett drag. Drottning Victoria uppvaktar han tillsammans med den svenske kungen. "Hon drack bara portvin och bar sorgdräkt, den magnifika fruktdesserten rörde hon ej". Säkert inverkade von Dardels franska uppföstran på hans bristande uppskattning av allt engelskt.

Hemfärden från ett av besöken på kontinenten blev en minnesvärd maskerad. Kungen ville inte bli igenkänd utan lät olika medresenärer spela rollen av kung. Författaren Herman Bjursten var majestä i Hannover och en annan svensk fick rollen i Liège.

Under alla sina resor passar von Dardel på att odla sina egna intressen. Han besöker olika konstgallerier och han hälsar på hos svenska artister i t ex i Paris, Düsseldorf, Florens, Neapel, Köpenhamn och Köln. Ivrigt lyssnar han också till Frans Liszt och Strauss i Wien och han gläder sig åt Kristina Nilssons sång i Paris. Han tycker dock att hon är en bättre skådespelerska än sångerska.

Karl XV - en ivrig gluntsångare

Gunnar Wennerberg hade träffat Karl XV i Uppsala, då denne ännu var prins och studerade där. Prinsen kom att bli en av Wennerbergs största beundrare och de umgicks flitigt i Uppsala, där bägge gärna deltog i det juvenaliska sällskapslivet. Gluntarna hade nyss skrivits och prins Karl lyssnade, gripen och förtjust till dem och uppträdde gärna själv som en inte oäven gluntsångare. Hela sitt liv kom att betrakta sig som Uppsalastudent och sina vänner från Uppsala skaffade han ämbeten i Stockholm för att ofta kunna umgås med dem i studentikos anda.

Det berättas att kungen hade en byst av Gunnar Wennerberg stående i sitt arbetsrum och alltid besökte honom i Skara i samband med de militära övningarna i Axvall. Umgänget fortsatte naturligtvis sedan Wennerberg flyttat till Stockholm.

Vid ett midsommarfirande på Djurgården berättar von Dardel om gluntsång; både Wennerberg som magistern och Otto

Berontius, den ursprungliga gluntan, sjöng tillsammans med andra uppsaliensare, varav en lite elakt kallas punscheolog. Memoarerna berättar: "Dessa gluntar utföras med verkligt konstnärskap. De hava dock en liten olägenhet, eftersom struparna hava fallenhet för att bli torra, så är punschen ett villkor för en lyckad prestation. Hos kungen dödar punschen hans vanliga finkänslighet och medför stundom råhet".

På det kungliga slottet Ulriksdal träffades ofta medlemmarna i det skämtsamma och illustra sällskapet Enkan Bloms Bekanta och det för att spela kägla. Kungen var duktig på det och han samlade gärna sina vänner till kägelbanan. Där inte bara spelades det utan man drack också hinkvis med punsch och åt sexor fram till småtimmarna. Naturligtvis ingick även glada sånger i kägelträffarna och Gluntarna stod alltid på repertoaren. Deras skapare deltog gärna, men ämbetsplikter och familjeangelägenheter hindrade honom ofta.

Den kungliga gunst som Gunnar Wennerberg åtnjöt förslög dock inte alltid. När Brynolf, hans yngre bror som var konstnär, skulle väljas in som medlem i Konstakademien och delta i dess utställning misslyckades detta. Det satte von Dardel som konstkännare och ordförande stopp för. "Brynolfs tavlor är mycket medelmåttiga och har fel i perspektivet", skriver han.

Sista resan med kungen

Karl XV hade länge lidit av en magsjukdom och läkarna ville göra ett sista försök att bota honom genom att skicka honom till Aachen för en badkur. Kungen föreslår att von Dardel skall följa med och denne är lojal och tackar ja. "Jag är ju kungen skyldig för tjugufemårig vänskap och kungen är ju så sjuk att han inte tål att se så många, men min fysionomi kan han tåla".

Med extratåg genom Sverige och i kungliga salongsvagnar genom Tyskland gick färden och efter att man först prutat på hotellpriset inleddes behandlingarna av kungen. Ingen bättring märktes dock trots promenader i vagn, svavelbad, vila och kortspel med cigarrer och punsch.

Under hemresan blev kungen allt sämre och vid framkomsten till Malmö var han döende. Von Dardel var en av dem som vakade vid dödsbädden och något av det sista som kungen yttrade var: "Adieu, Fritz".

Fritz von Dardel har genom sina dagböcker, sina skisser, akvareller och karikatyrer gett eftervärlden en god bild av den epok som han själv levde i. Lidköpingsbor kan glädja sig åt många beskrivningar och teckningar från hembygden, välkänd är bilden från 1850 av bron över Lidan sedd från Gamla Staden. Von Dardel har också kallats Sveriges förste serietecknare, han gav nämligen 1849 ut seriealbumet "Gubben med skäpet".

Tore Hartung

Antikvariat Wetter

Göran Midman Hjo

Västgöta- & Vätternlitteratur

Litografiska tryck,

Tersner, J A Berg, G Mellin, Billmarck

Tunnbindaregränd 1 A

544 30 Hjo

www.antikvariatwetter.dinstudio.se

0503-655895, 076-5547970

www.bokborsen.se

Böcker, brännvin och konst på slotten

Gunnebo Slott får äran att pryda omslaget till den nya boken.

Pehr Tham skälls ofta för stolle som hävdade att den fornnordiska mytologins träd Yggdrasil växte i hans park på Dagsnäs och att Oden bodde på andra sidan sjön. Visst var han en originell herre, men en mycket bildad stolle. I alla fall om man dömer efter hans verkligen storslagna bibliotek. Det skingrades efter hans död, men på Kaffås slott finns ännu en pärla för alla bokvänner. Fornminnesföreningens senaste tidskrift (det kallas blygsamt så trots att det är en rejäl bok) är mycket vacker och läsvärd. Man har handplockat en rad intressanta slott och herrgårdar och där använt olika infallsvinklar. Dagsnäs presenteras av Lars Nyström som ett av de stora brännerierna i Potatisriket som blev Brännvinslandet. Men vi får även i en artikel av Jan Nordbladh möta den kultur som Tham skapade genom sitt vurmande för forna tider. Ännu kan man se runstenar som han köpte för brännvin och släpade hem. Och så hade han ett bibliotek som borde gjort honom verkligt bildad om han läst böckerna.

Från Kaffås berättar Fredrik von Essen om jakten, inte sällan med intressanta personberättelser, Britta Planck kompletterar med hästarna på Kaffås medan Benny Jacobsson skildrar det förnämliga biblioteket. Mindre känt är den musikaliesamling som Karin Strinnholm Lagergren skriver om. En stor del skänktes till Västergötlands Museum i Skara, men det finns fortfarande mycket kvar som kan berätta om musiken i de fina salongerna. Vanligt var att man för två eller fyra händer på pianot presenterade utdrag ur populära operor, en något märklig upplevelse kanske att avnjuta en sopranaria framklingad på pianot utan ord. Märkligt är också att exempelvis Chopin saknas, hans valser är ju som gjorda för fina salonger.

Detta är en mycket vacker bok där en lång rad herresäten presenteras, alla med speciella infallsvinklar. Så berättar Ivar Virgin om Mariédals slott och då inte minst om intressanta och märkliga människoöden som speglas i tavelmålningen på slottet. På samma sätt skildrar Charlotta Hanner Nordstrand konsten på Nääs slott, medan Anne Sumner ställer frågan om det inte ofta var fruarna som bestämde slottens utformning. Det gör hon i en artikel om Bjertorp där konsulinna Maria Littorin påstås ha gjort slottet mycket större än avsett genom att ändra alla mått från aln till meter.

En mycket läsvärd och vacker bok, som bör avnjutas i lagom portioner.

Hans Menzing

Från borg till julmarknad – slott och herrgårdar i Västergötland. Västergötlands Fornminnesförenings Tidskrift 2009 – 2010. Redaktör: Christer Ask. 293 sidor med massor av bilder.

Brunnhem från förr till våra dagar

Söndagsron fick ett brutalt slut i Brunnhems by den 16 februari 1790. Elden kom lös och i den tätbyggda byn försvann ungefär hälften av byggnaderna. 24 hushåll miste bostäder och uthus med alla djur och all spannmål, sammanlagt blev 116 personer hemlösa.

Men byn återuppstod förstås, men nu byggd så att husen låg längre isär så att risken för brandkatastrofer minskade.

Brunnhem ligger strax utanför Stenstorp och omfattar bland annat större delen av Brunnshemsberget. Namnet kommer förmodligen av en brunn som låg centralt i gamla kyrkbyn och där man hämtade vatten till hushållen och till djuren. Numera är kyrkan borta, liksom den kommunala självständigheten. Brunnhem ingår i Falköpings kommun.

Bakom den mycket ambitiösa boken står en studiecirkel i Vuxenskolans regi under ledning av Bo Andersson, som även är den som sammanställt materialet utöver några barndomsminnen från socknen skrivna av andra författare.

Man har följt bygden från forntid fram till idag. Och resultatet har blivit förbluffande rik information om en förhållandevis liten bygd. Som framgick av inledningen så saknas inte dramatik under seklerna. Flera olika samtida skildringar av branden ger en god bild av dramatiken. På samma sätt kan man läsa berättelser om svåra hungertider.

För att underlätta läsningen har man på en rad olika områden gett en bredare skildring av exempelvis kyrkan (som märkligt nog överlevde branden men revs 1817 så att Brunnshemsborna fick vandra till Stenstorps kyrka i fortsättningen) och skolans verksamhet.

Gårdarna redovisas noggrant i text och bilder, liksom nyare bebyggelse. Näringslivet, föreningarna och naturen får också sin plats. Bland annat kan man njuta av bilder på guckusko, som växer här liksom en rad andra orkidéer.

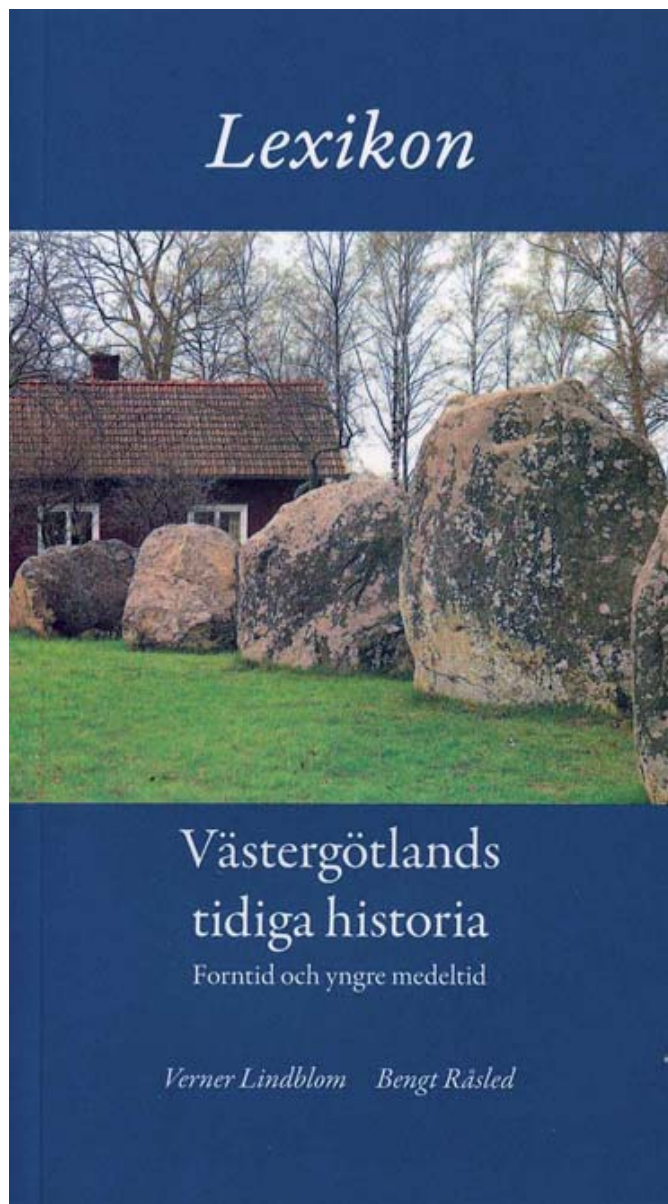
Mängder av gamla dokument återges här och boken är en guldgruva för alla som vill söka sina rötter i Brunnhem. Dessutom har man noggrant sett till att det inte bara blir faktauppräknningar. Många märkliga levnadsöden presenteras och gör skildringen levande.

Hans Menzing

Hembygdsboken om Brunnhems socken. Från forntid till våra dagar. Redaktör: Bo Andersson som även tagit många av bilderna. Utgivare: Brunnhems Hembygdsförening. 300 sidor med massor av bilder och avfotograferade dokument, liksom många gamla kartor i färg.

Bert Moberg
Antikvariat
Alltid minst 20.000 böcker i affär och lager.
Sökservice av böcker.
Köper böcker, större boksamlingar
samt gamla svenska bykort.
Korrekt värdering
Österlånggatan 21, Borås • Tel 033-13 02 50
Öppet: månd-fred 13-18, lörd 10-13

Verner Lindblom ger ut historielexikon

Lexikon. Här får vi massor av information om vår äldsta västgötska historia.

Västergötlands tidiga historia komprimerad till fickformat för utfärder och snabbkoll. Det bjuder Verner Lindblom och Bengt Råsled på i en ny bok, som är en utomordentlig hjälprea för den som snabbt behöver få fram basinformation om vår mest spännande tid. Och visst får man än en gång klart för sig hur imponerande vår tidiga historia är.

Verner Lindblom stod i många år på barrikaderna och kämpade för att Västergötland skulle få sin rättmätiga plats i historieböckerna. De senaste åren har Bengt Råsled, med rötter på Kålland, fortsatt i Verners anda, och idag är Götalandshypotesen verifierad, konstaterar de i inledningen till boken.

Den nya boken känns inte särskilt kontroversiell idag, det hade den nog varit för 30 år sedan, även om jag gissar att det ändå kommer protester på några punkter. Själv ställer jag mig lätt tvivlande som gammal Skarabo till att Skara inte blev biskopssäte efter Husaby förrän 1140. Fast jag kan ju ha fel.

Dessutom finns det så mycket annat i boken att glädja mig åt,

och diskussioner kring detaljer i vår tidiga historia kommer nog alltid att förekomma. I boken presenteras mängder av händelser och platser i korta texter och inte sällan bra bilder. Här kan man finna de gamla berättelserna i hård sammanfattning, men också ta del av resultat från de senaste årens grävningar. Det bästa med att vara historieintresserad västgöte är att jag ständigt matas med nya spännande fakta om äldsta tider.

Så blir de fantastiska fynden av krigsbytesoffer i Finnestorp vid Lidan än mer spännande om man tänker på att två av Sveriges mest magnifika "smycken", guldhalskragarna från Ålleberg och Möne, användes, och kanske tillverkades, inte långt härifrån. Plus att man hittat stora mängder av guld i Västergötland från samma period – folkvandringstid.

På samma sätt belyses andra viktiga epoker i vår tidiga historia omväxlande av gamla berättelser och nya fynd. Så har vi ju länge hävdat att vi tidigt nåddes av kristendomen. Nu har utgrävningar inte bara bevisat detta, det har övertrumpats. Det finns mycket tidiga spår av kristet inflytande.

Det kommer alltså hela tiden nya fakta som ökar vår förståelse och kunskap. Detta har Verner Lindblom klart för sig, och han säger att ett lexikon som detta aldrig blir riktigt färdigt utan hoppas att det i kommande upplagor framöver skall kompletteras.

Till dess kan vi glädja oss åt denna med tanke på omfånget mycket innehållsrika bok. Trots att det skrivs så oerhört mycket om västgötsk historia i olika sammanhang så är det svårt att finna en sammanfattning av nytt och gammalt som är lätt att hitta i.

Så detta lexikon har en stor uppgift att fylla. Om det sen är någon som retar sig på någon uppgift här så är det väl bara bra. Det håller historiedebatten vid liv, och den är viktig för framtida historieskrivning.

Hans Menzing

Västergötlands tidiga historia. Forn tid och yngre medeltid. Lexikon. Författare: Verner Lindblom och Bengt Råsled. Förlag: Atremi, Mjölby. Antal sidor: 150 med många illustrationer.

MATS REHNSTRÖM
Rara böcker, bibliografi & handskrifter

ANMÄL DIG FÖR ANTIKVARIATETS
NYHETS BREV

- De skickas till abonnenterna via E-POST
- Nyhetsbrevet distribueras i PDF-FORMAT
- De utkommer med en till två veckors mellanrum.

ANMÄLAN GÖRS ANTINGEN VIA E-POST:
rehnstroem@svaf.se

ELLER VIA FORMULÄRET PÅ VÅR HEMSIDA:
www.matsrehnstroem.se

✂

Fotografikonsten - Daguerres gåva till hela världen

Porträtt av Jenny Lind (1820-1887). Svensk operasångerska - sopran. Hon började sjunga vid Kungliga Teatern i Stockholm och gjorde en enastående internationell karriär i Europa och USA. Bilden är tagen i Chicago, USA, 1851. Ägare: Kungl. Akademien för de fria konsterna.

Vi lever idag med digitala medier. Fotografier förvaras alltmer på hårddiskar och USB-minnen. Förr kunde man ta högst 38 bilder med en kamera och nu tar man 1000-tals bilder med en mobiltelefon.

När börjar man kunna fotografera? Det vill Vänersborgs museum berätta om i utställningen *"Herr Daguerres spegelbilder – Våra tidigaste fotografier"*, som invigs lördagen den 26 februari.

Fransmannen Louis Jacques Mandé Daguerre (1787-1851) var dekorationsmålare och uppfinnare och han uppförde flera dekorationer till operaföreställningar i Paris.

Daguerre uppfann och konstruerade 1822 *dioramat* – ett förbättrat panorama, med hjälp av olika transparenter och ljuseffekter, som gav bilden ett tredimensionellt intryck. Han sysslade enträget med fysikaliska studier, om ljuset och dess verkningar, gjorde försök att på kemisk väg fixera bilden i en enkel ritkamera *Camera Obscura*.

Samtidigt med Daguerre arbetade Joseph Nicéphore Niépce (1765-1833), som 1826 var den förste att framställa världens första permanenta fotografi (heliograf). Dessa båda herrar började 1829 samarbeta om att utveckla den fotokemiska processen. Daguerre påvisade 1831 jodsilvrets ljuskänslighet. Efter Niépces död lyckades han tillsammans med dennes son Isidore (1805-1868) framställa bilder på väl polerad silverplåt eller försilvrad kopparplåt, som utsattes för jodångor och dessa skapade ett tunt ljuskänsligt lager av jodsilber.

Daguerres uppfinning offentliggjordes 1839 och samma år gav han ut publikationen **Historique et description des procédés du daguerreotype et du diorama**. Franska regeringen köpte uppfinningen mot en årlig livstidspension av 6.000 francs inkluderande konstruktionen av dioramat. Niépces son Isidore erhöll 4.000 francs per år. Daguerre överlämnade uppfinningen som *en gåva åt hela världen* framhöll Adrien Mentienne i publikationen **La découverte de la photographie en 1839** utgiven 1892.

Bonniers bokförlag lät översätta och utgav Daguerres skrift;

Daguerreotypen. Beskrifning å den märkvärdiga uppfinningen att fixera framställda bilder & c ..., 1839. Häftet innehåller 44 sidor och 6 planscher.

I utställningen visas ett 40-tal daguerreotyper tagna i Chicago, Göteborg, Hamburg, London, Norrköping, Paris, Stockholm och Vimmerby under åren 1840-1857. De flesta utgörs av porträttbilder utom 3 stockholmsvyer tagna 1840 av f.d. främlingslegionären Lars Jesper Benzeltiern (1808-1880) och en bild på Vimmerby gamla kyrka tagen 1853 av kommissionslantmätaren Mathias Rosin (1807-1860).

De mest kända personerna i utställningen är kemisten Jöns Jacob Berzelius (1779-1848), professor vid Karolinska Institutet, sopranen "den svenska näktergalen" Jenny Lind (1820-1887) samt skalden, tonsättaren och ledamoten av Svenska Akademien Gunnar Wennerberg (1817-1901), född i Lidköping och student i Skara.

Upprinnelsen till att Vänersborgs museum presenterar denna utställning är att museets fotokonservator Lennart Andersson 2009 fick i uppdrag av Musikmuseet i Stockholm att restaurera nio daguerreotyper ur dess samling. Planer fanns att arrangera en utställning med daguerreotyper i Bernadottebiblioteket, Kungliga slottet under hösten 2010 – 170 år efter Sveriges första fotoutställning i oktober 1840 i Bernadottebiblioteket vid dåvarande Kungliga Biblioteket beläget i slottet. Orsaken att utställningen inte kunde genomföras var att slottets alla resurser fick gå till Bernadottes 200-årsjubileum och Kronprinsessbröllopet i juni 2010.

Vid utställningen 1840 visades Benzeltierns daguerreotyper över fyra stockholmsvyer framställda bl. a. från ett fönster på Kungliga slottet. Han lät senare litografera dessa vyer.

Vårens utställning visar även hur man förvarar dessa unika fotografier, där bilden utgör ett negativ och kan i sned belysning uppfattas som ett positiv. Bilden på silverplåten skyddades alltid av en glasskiva med passepartout, som ramade in motivet. Bak-

Porträtt av Johan Westman (1813-1881). Biträdande ingenjör vid Trollhätte kanalbygge 1840-1844. Inflyttad till Brinkebergskulle, Vänersborg 1845. Kapten vid Kungl. Flottans Mekaniska Corps och Kungl. Väg- och Vattensbyggnadskåren. Arbetschef för järnvägsbygget Uddevalla-Vänersborg-Herrljunga. Bilden är tagen i någon av R. Beard's ateljéer i England, ca 1844. Ägare: Privat ägo.

sidan kläddes med ett tjockare papper som klistrades över glasets kanter och skapade nära ett lufttätt emballage. Bilden kunde även monteras in i etui av papp eller trä, klätt med färgat skinn.

En särskild skrift har framtagits. Titeln är densamma som utställningens. Här skriver fotohistoriker Björn Axel Johansson om den tidiga fotografien i 1840-talets Sverige, museichef Peter Johansson om framväxten av Vänersborgs fotografiska värld 1840-1860 och fotokonservator Lennart Andersson om konsten att bibehålla daguerreotyper i ursprungligt skick. Därtill presenteras samtliga utställda daguerreotyper.

Vänersborgs museum har lånat in daguerreotyper tillhörande HM Konungen, Kungl. Vetenskapsakademien, Kungl. Akademien för de fria konsterna, Uppsala Universitetsbibliotek, Musik- och Teatermuseum, Bohusläns museum, Göteborgs stadsmuseum, Västergötlands museum, Svenska kyrkan i Vimmerby, Norrköpings kommun samt privatpersoner.

Vid invigningen den 26 februari talar Björn Axel Johansson om de första fotografierna i Sverige, den 6 mars Lennart Andersson om våra äldsta fototekniker och den 13 mars berättar porträttfotografen Leif-Erik Nygård om sina möten med några av världens celebriteter.

Utställningen visas till och med den 8 maj 2011.

Clary Winberg

FLOBY ANTIKVARIAT

Öppet : söndagar 13-19 (hela året)
Tfn 0515 40940, 40773

Sura Skövdeminnen

På 50-talet hade Jan-Erik Wannerdt med sig en alldeles speciell lækkerhet på skoltåget hem från Skövde, surkål inhandlad från någon träbalja bland marknadsstånden på hertig Johans torg. Den liksom saltgurka handlades i lös vikt i papperspåsar, och Wannerdt försäkrar att han fortfarande kan känna den härliga friska doften från lækkerheterna på torget.

Surkål är riktig slow-food, och nyttig dessutom på en rad olika sätt försäkras det. Inte nog med det: det är gott dessutom. Men författarna är förstås jäviga.

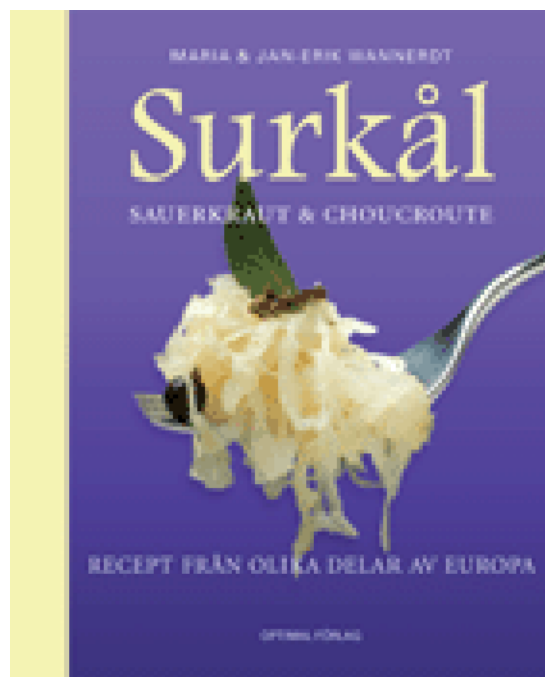
Surkål liksom surströmming och rader av andra speciella maträtter kom ju till av rent praktiska skäl. Utan kylskåp hade man svårt att få maten att hålla sig och tvingades ta till rader av knep. Den sura varianten av kål håller sig bättre, och sägs också vara nyttigare. Ännu i början av 60-talet kunde man köpa surkål på torget i Skövde, men sen gjorde fryboxen mjölksyrejäsningen inaktuell. I alla fall i stor skala.

Här får man både lära sig att tillverka sin egen surkål och att sedan använda den i alla tänkbara rätter. Maria och Jan-Erik har botaniserat i rader av kokböcker och funnit recept på surkål i mängder av sammanhang. Allt har dock anpassats till svenska förhållanden, försäkras dom. Mycket kommer från främmande länder som Frankrike, Tjeckien, Tyskland, Ungern och Österrike, men även Skara får vara med. Surkålsgröten från Skara samsas med liknande rätter från Schwaben och Estland.

Här finns hur mycket som helst att välja på, och ändå är dessa recept bara en källa till inspiration för dig att söka vidare på surkålsens matnyttiga väg.

Rader av bilder visar upp rätterna på det mest frestande sätt, precis som det brukas i böcker av det här slaget.

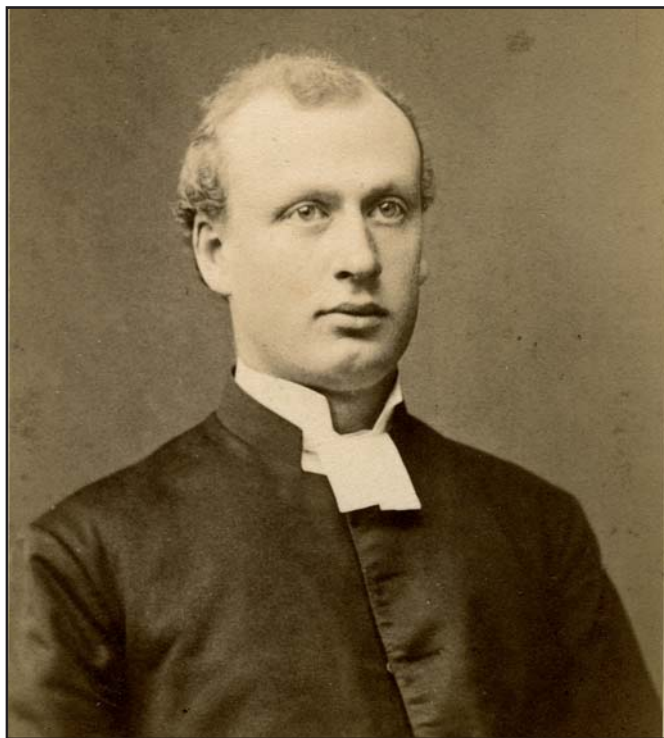
Men som sagt, detta är inte bara gott utan dessutom nyttigt. Det kan man ju inte säga om all mat.

Hans Menzing

Sauerkraut, Surkål & Choucroute. Recept från olika delar av Europa. Författare: Jan-Erik och Maria Wannerdt. Förlag: Optimal. Antal sidor: 182 med bilder och recept.

Gerhard Carlson, vice pastor i Fredsberg 1883 – 1886

Den 20 juni 1880 förrättade biskop Anders Fredrik Beckman prästvigning hemma på Brunsbo biskopsgård, där han prästvigde Gerhard Carlson, kyrkoherdeson från Hjälsstad och född där 1856. Vid den här tiden hade man inte nutida syn på att vigningen skulle ske i stiftets domkyrka. Den stora ombyggnaden av Skara domkyrka, som Helgo Zettervall genomförde 1886 – 1894, var ännu inte påbörjad. Gerhard Carlson fick sitt första missiv i Ekby, fortsatt som förordnande som vice komminister i Sandhem samma år och sedan i Sjögerstad. Men från den 1 maj 1883 fick han förflyttning till Fredsberg med uppdraget att vara vice pastor där.

Sten Djuberg (1871-1956) Fredsbergs kyrka från prästgården.

Fredsbergs pastorat räknades vid den här tiden till stiftets mest lönsamma och hade intäkter motsvarande domprosttjänsten i Skara. I Fredsberg satt som kyrkoherde ända sedan 1830 fil. dr Jan Christian Brandelius, född 1789 och nu alltså fyllda 90 år. Vid den här tiden fanns inga pensionsformer för präster eller biskopar, och den som blev gammal och orkeslös hade att av sin årsinkomst avlöna en adjunkt eller vid behov en vice pastor, som alltså hade stora befogenheter att ensam sköta pastoratets angelägenheter. I sitt äktenskap med stockholmsflickan Marie Rehnberg hade Brandelius sammanlagt tretton barn, varav alla utom ett nådde vuxen ålder. Det levdes ett glatt och gästfritt sällskapsliv i den stora familjen. En grannkyrkoherde och frände till Gerhard Carlson ansåg att Gerhard behövde föra in mer allvar i hemmet. Med tanke på den stora familjen hade Brandelius låtit bygga till prästgården, som fortfarande hör till stiftets mest sevärda, fastän omdanad till församlingshem.

Tack vare bevarade släktbrev, främst mellan Gerhard Carlson och hans mor, prostinnan Hilda Carlson, född Sylvé, som sedan hon 1869 blivit änka efter prosten Elias Carlson i Hjälsstad varit bosatt i Skara med två söner och två äldre styvbarn, har vi möjlighet att ganska väl följa det dagliga livet i Fredsbergs prästgård och i församlingen. Utöver den stora prästgården fanns då som nu en flygelbyggnad från 1700-talet, där adjunkten eller vice pastorn fick sin bostad i de båda gavelrummen som vette mot prästgården. Gerhard hade med sig egna möbler och höll sig med två skrivbord, förmodligen ett för sina kyrkliga uppdrag och ett för det privata brevskrivandet. Givetvis var han inackorderad i hushållet och tycks ha träffat alla avtal med prostinnan Brandelius. De kom överens om en årslön på 500 kr vartill kom även de extrainkomster som lagenligt tillföll prästen vid lysningar etc. Den nittioårige prosten var fortsatt kry och satt med vid bordet alla middagar, men frukosten åt Gerhard ensam.

Av de tolv vuxna barnen fanns vid Gerhards ankomst nu bara fyra ogifta döttrar kvar hemma. Tre av dem skulle förbli ogifta i Törebod, där den sista, Eva Brandelius, avled sommaren 1932. Men den fjärde, som vid Gerhards ankomst var 38 år gammal, skulle trots en ålderskillnad på elva år bli Gerhards maka. Hilda Brandelius var glad, musikalisk och konstnärligt begåvad och hade liksom sin bror Gustaf fått en viss konstutbildning vid det som i dag heter Konstfack, men så mycket av hennes produktion finns inte kvar.

I författarens ägo finns en akvarell av Timmele prästgård, målad med viss naivistisk charm, särskilt som prästgården skulle bli Gerhards och Hildas hem. Gustaf Brandelius blev landskaps- och djurmålare och tillhörde kretsen kring dåvarande kungen Carl XV. Han var samtidigt officer vid Skaraborgs regemente och som sådan bosatt i Skövde.

Hösten 1883 förlovade sig Gerhard och Hilda, förlovningsringar beställdes i Mariestad. Hans gamla mor var uppenbarligen inte odelat förtjust i valet av fästmö, kanske mest beroende på hennes ålder. Men de ungas förälskelse tycks ha varit ömsesidig, och Gerhard kunde gradvis leda fästmon in på mera andliga banor. Den 1 maj 1884 skedde bröllopet i Fredsberg. Dessförinnan hade det förlovade paret varit runt på visiter och även inköpsresor till det blivande hemmet som hyrdes på Mårby gård, belägen nära kanalstationen Hajstorp inom församlingen. På Hajstorp bodde i den gamla överingenjörsbostaden de goda vännerna Hilda och Henning Djurberg, som fick en av de första visiterna. De blev också kära gäster då Gerhards mor och hans bror Josef gästade det nya hemmet. De hade redan i januari samma år bekantat sig med familjen Brandelius i samband med att Josef reste till Uppsala för fortsatta studier. På hemresan

Gerhard Carlson och Hilda Brandelius.

till Skara fick prostinnan Hilda Carlson sällskap av sin blivande svärdotter, som stannade ett par veckor i Skara. Biskop Beckman hade lovat att Gerhard skulle få fortsatt förordnande som vice pastor i Fredsberg. Gerhard tycks ha varit mycket omtyckt av församlingsborna där och samlade mycket folk i kyrkorna när han predikade, även i Björkäng och Bäck. Utöver detta tillkom arbetet med läsbarnen, stämmor i de olika socknarna och husförhören. Kyrkoböckerna måste också skrivas om, och det blev ett arbete som båda makarna tog på sig. Efter flera glada besök på Mårby av släkt och vänner kom hösten 1884, då kapten Gustaf Brandelius hastigt avled på trappan till läkaren, dr Olof Sylvéns hem i Skövde. Gustaf Brandelius fick sin grav i Skövde, där vänner rest en gravvård.

Våren 1885 fick Hilda och Gerhard på Mårby sitt enda barn, dottern Signe (död i Skara 1971) som under många år sommartiden skulle återvända till Fredsbergs prästgård som paying guest hos sin goda vän Elin Djurberg, som efter sin fars död 1927 bott kvar i 1700-talsflygeln i prästgården. Där stod det Djurbergska hemmet orubbat kvar till sommaren 1950, då det skingrades genom auktion.

Gerhard Carlson kunde trots all uppskattning inte våga påräkna att kunna bli kyrkoherde efter sin svärfar och måste därför börja tänka på att söka sig annan tjänst. Efter flera försök blev det Timmele i Ulricehamns pastorat, där han blev komminister med tillträde 1886. Då var den gamle prosten Brandelius död sedan den 1 mars samma år. Prostinnan slapp att flytta ur prästgården eftersom hon dog inom nådåret efter sin make. Därmed var en lång epok av Fredsbergs och familjen Brandelius gemensamma historia till ända. De många barnen skingrades ut över landet, men släkten fortlever ännu både med namnbärare och i andra familjer. Ännu när prosten Brandelius efterträdare var avliden kallades Gerhard Carlson 1900 till fjärde provpredikant i Fredsberg men hade ingen framgång. Han blev senare

komminister i Larv och 1901 kyrkoherde där och avled 1927 i Larvs prästgård. Där hade hans maka Hilda dött 1912. Men deras dotter Signe vårdade släktminnena, och tack vare de av henne bevarade familjebreven kan vi ännu leva oss tillbaka till livet i Fredsbergs prästgård för 125 år sedan.

Bengt O.T. SJÖgren

De sydde ihop miljoner för afrikaners frälsning

Om Skarabiskopen Hjalmar Danell var portalfiguren bakom det starka missionsintresset i Skara stift så var tusentals damer på landsbygden de flitiga arbetarna bakom missionen. De sydde bokstavligen ihop miljon efter miljon till negerbarns frälsning ur hedendomens fördärv, inte sällan under uppoffringar eftersom många var fattigpensionärer och själva såg till att priserna på auktionerna steg i höjden.

2009 avslutades efter 135 år arbetet med Svenska kyrkans mission i Skara stift. På riksnivå hade året innan istället startat en ny organisation, Hela världen. Den här boken speglar epoken ur Skara stifts perspektiv, och kan konstatera att stiftet hört till de ledande genom åren. Särskilt när det gällde att samla in pengar i form av kollekter, enskilda gåvor och pengar från missionsauktioner.

En förgrundsgestalt ute på missionsfältet i Zululand Frans Leonard Fristedt som redan under sin skoltid i Skara kände kallelsen att bli missionär. Helt utan strapatser var det inte. Han gifte sig med en prostdotter från Rångedala och de tvangs länge bo i en gräshydd och senare i ett plåtskjul. Inte nog med att zuluerna var föga intresserade, dessutom härjade gräshoppor och boerkriget. Ett barn dog tidigt i Afrika och ett annat av en tropisk sjukdom under studier i Sverige. Trots problemen växte kyrka, skola och prästgård upp.

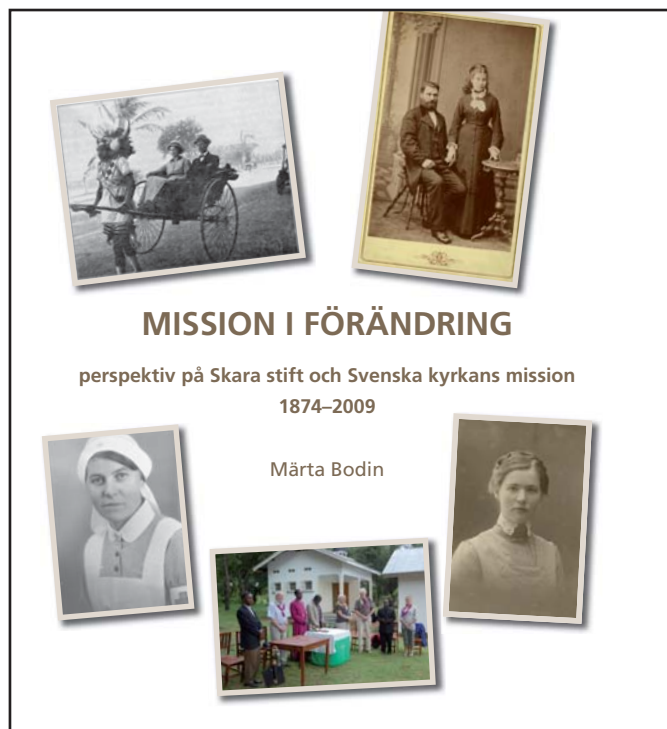
Fristedt var präst annars var det mest andra yrken bland missionsärendena, lärarna dominerar men även sjuksköterskor och läkare är många. Tidigt satsade man även på skolor och sjukhus. Det dröjde längre innan man överlät ledningen för kyrkor och annan verksamhet till folk på platsen.

Till en början satsades mycket på Sydafrika men det dröjde innan missionärer ens antydde apartheidlagarna i breven hem. Gunnar Helander från Vänersborg gjorde det och tvangs sluta som missionär 1857 eftersom han inte släpptes in i landet efter ett besök hemma. Kritiker ville man inte veta av.

Att det dröjde länge innan man tog upp förtrycket av kvinnor och barn var kanske inte så konstigt, länge räknades inte gifta kvinnor som annat än följeslagare, trots att de arbetade hårt. Och inte ens ogifta kvinnor räknades som riktiga missionärer till en början. Trots att kvinnorna var många på missionsfälten i Afrika och Indien, som var de två största målen.

Boken är intressant, inte minst för alla oss som minns missionsauktionerna som var välbesökta evenemang på landsbygden. Ibland talade en hemvändande missionär med eller utan ljusbilder, och extra mycket folk var det förstås om en afrikan medföljde. Sådana hade de flesta inte sett. Med dagens ögon kan en del verka snudd på rasistiskt, som sparbössorna med en liten negerpojke som nickade tacksamt när man skänkte en slant (om jag minns rätt). Ja, även ordet negerpojke får förstås många att reagera idag, men så hette det då.

Boken speglar på så sätt även den stora förvandling som skedde i Sverige under 1900-talet. En rad förgrundsfururer hyllas,

MISSION I FÖRÄNDRING

perspektiv på Skara stift och Svenska kyrkans mission
1874–2009

Märta Bodin

både på missionsfälten och här hemma, och glädjande nog får syföreningstanterna också sin hyllning. De som strävade på år efter år trots att de förstas visste att yngre ibland fnissade åt deras nit. De var övertygade om att de gjorde en viktig insats, och raden av skolor och sjukhus runt om i världen bekräftar att de hade rätt.

Hans Menzing

Mission i förändring. Perspektiv på Skara stift och Svenska kyrkans mission 1874 – 2009. Författare: Märta Bodin. Utgivare: Skara stiftshistoriska sällskap. Antal sidor: 196 med mängder av illustrationer.

Göteborg mitt i världen

Karin Boyes farfar var Preussens konsul i Göteborg medan Margaret Kjellbergs pappa hade samma uppdrag för Tyska riket. Axel Jonsson, chef för Svenska Amerika Linien, var Italiens generalkonsul medan förre bokmässegeneralen Bertil Falck är generalkonsul för Island. Potatis- och textilkungen Jonas Alströmer i Alingsås däremot var svensk konsul i London en tid.

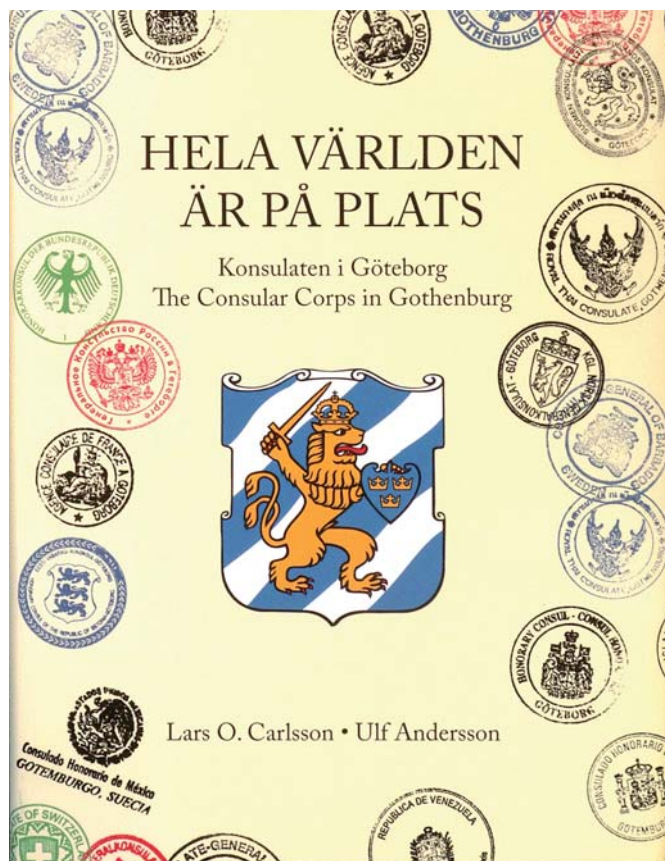
Göteborgs band med omvärlden är många och fasta. Men många gånger förmodligen okända. Så Konsulära Kåren i Västra Sverige har låtit Ulf Andersson ta fram namn på alla konsulter och konsulat från stadens tidigaste år fram till i dag medan Lars O Carlsson målar upp handelsstadens utveckling och kåserar kring de många färgstarka konsulter som verkat i Göteborg under åren. Detta blir samtidigt en skildring av i stort sett alla de mest kända Göteborgsfamiljerna och vi får lära oss mycket om Göteborgs framväxt i stort och smått.

Ofta finns rätt naturliga skäl till valet av konsul. Karin Boyes farfar, Eduard Boye, var född i Hamburg. Han utsågs 1860 till Preussens konsul i Göteborg men var en kort tid tydligen också konsul för Bremen. Men eftersom Preussens kung även var kejsare i Tyska riket så kanske Boye hade ännu större uppdragsområde.

Konsul på riktigt för Tyska riket var däremot Margaret Kjellbergs pappa Carl August mellan 1879 och 1893. Och Margareta Kjellberg är väl mest känd som nära vän till Nobelpristagaren Harry Martinson.

En bok om konsulat och konsulter kan verka smal, men här får man också en massa personhistoria kring människor (män mest men det finns också en del kvinnliga konsulter i Göteborg) som betytt mycket för Göteborgs utveckling. Plus att man får en hel del kunskap om konsulärt arbete och skillnaderna mellan olika slags konsulter. Boken är dessutom mycket vacker.

Håkan Berg svarar för härliga fotografier som getts ordentligt utrymme för att locka läsaren. Men dessutom utnyttjas mängder av mindre bilder och andra illustrationer för att lätta upp långa faktaredovisningar som annars skulle sett tråkiga ut. Naturligtvis finns här fylliga avsnitt översättningar till engelska.

Hans Menzing

Hela världen är på plats. Konsulaten i Göteborg. The Consular Corps in Gothenburg. Författare: Lars O Carlsson och Ulf Andersson. Fotograf: Håkan Berg. Förlag: Warne. 240 sidor i stort format.

ANTIKVARIATET I SKÖVDE

Monica Lindström

Döbelns gata 1
541 50 Skövde
Tel. 0500-41 06 56

Öppet
To-Fre: 10-13, 14-18
Lör: 10-13

Alströmeria

Svenska Linnésällskapet har nu utkommit med nr 78 i serien *Valda avhandlingar av Carl von Linné: Växten Alströmeria (Planta Alströmeria)* översatt från latinet av docent Johnny Strand. En informativ eftertext har skrivits av Karin Martinsson och Ingvar Svanberg.

Det var 30-årige Linnélärjungen och västgöten Johan Peter Falck (1732–1774) som disputerade på ovan nämnda avhandling. Falck föddes i Broddetorps socken i Skaraborgs län och började sin bana som fattigstudent, tvingad att undervisa bättre bemedlade familjers barn. På så vis kom han i kontakt med Linné eftersom han undervisade dennes son. 1759 bekostade Linné själv en resa till Gotland där Falck samlade växter och korallfossil. Senare kom han att bland annat göra sitt mest kända växtfynd, fjädergräset (*Stipa pennata*) i Åsaka och Vartofta socknar i Västergötland. Falck fick också möjlighet att resa till Ryssland där han verkade en tid som föreståndare för ett naturaliekabinett. År 1765 utnämndes han till professor i botanik i Sant Petersburg. Johan Peter Falck fick leda flera expeditioner i Sibirien, sydöstra Ryssland och stäpperna mot kinesiska gränsen. Han uppvisade en enorm arbetsiver och förde noggranna anteckningar om människo-, djur- och växtliv. Hans arbetsinsatser var enorma och som fältarbetare en av de mest grundliga iakttagarna. Johan Peter Falck räknas till en av de mest framstående av Linnés lärjungar. En marsnatt 1774 avslutade han emellertid, endast 44 år, sitt liv.

I avhandlingen behandlas inledningsvis trädgårdshistoria och särskilt prisas den flamländske naturforskaren Charles de l'Écluse som bland annat grundade en botanisk trädgård i Leiden. Därefter beskrivs utförligt bakgrunden till alströmerians namn, släktet, växtplatsen, dess historia, egenskaper och eventuella användbarhet. Hur alströmerian upptäcktes och förmedlades av Clas Alströmer till Linné finns bevarat i deras brevväxling från 1760-talet. Clas Alströmer (1736–1794) var förmodligen den mest framgångsrika av Jonas söner. Clas studerade för Linné och hade ett stort intresse för naturhistorisk forskning. Han skrev en rad artiklar, bland annat om nio slags nässlor från Jamaica. Som preses i Vetenskapsakademien höll han år 1770 sitt berömda tal *Tal om den finulliga färracen* som har översatts till flera språk. Clas hade turen att få bli gift med en av den mycket förmögne Nicolas Sahlgrens döttrar, Sara Catharina, och genom henne kom han att förvalta Sahlgrens efterlämnade förmögenhet och donationer. Clas Alströmer behöll sitt intresse

för naturen livet ut och lät inrätta ett naturaliekabinett på sitt gods Gåsevadholms slott i Halland och, efter Linnés den yngres död, det så kallade lilla herbariet *Herbarium parvum*, som numera förvaras i Naturhistoriska riksmuseets samlingar.

I ett brev till Carl von Linné från Clas Alströmer står beskrivet hur Clas "På Svenska Consulns Pulpet" fann en kvist med två blommor av en ört vars frön en skeppskapten hade fört med sig hem från Lima i Peru och dragit upp. "... hon ej passa på minsta sätt till någon Character i Hr Archiaterns system". I avhandlingen kan man läsa följande rader: "Då vi har herr Clas Alströmer att tacka för denna växt, eftersom han fann den, beskrev den, avbildade den, presenterade den vederbörligen bestämd för den botaniska världen och meddelade europeiska trädgårdar sina resultat, vad hindrar då, att vi kallar denna växt för *Alstroemeria*?"

I ett brev från Carl von Linné kallar han växten: "min älskade *Alstroemeria*". Att Linné tyckte mycket om Alströmerian visas av att det var en av de växter han tog med sig till sitt sommarviste Hammarby.

Släkten Alströmer bekostade avhandlingens tryckning. Avbildningar av alströmerian användes som förlaga för fyra ostindiska serviser beställda av släkten, en låda med speljetonger beställd från Kina och som motiv på ett par fanerade byrår. Två tallrikar ur olika serviser finns idag i Linnémuseets samlingar, en byrå tillhör Vänersborgs museum och en byrå finns på Kobergs slott.

Skriften som kan beställas från Svenska Linnésällskapet är verkligen läsvärd och ger en intressant inblick i 1700-talets växt- och kulturhistoria.

Ritwa Herjulfsdotter

Avbildade tallrikar från Vänersborgs museum.

Björngatan 17 A · 553 37 Jönköping
Telefon 036-34 04 70 · 036-418 94
Mobil 070-748 83 25

ÖPPETTIDER

Måndag – Fredag 13.00 – 18.00

Lördag 10.00 – 13.00

Andra tider efter överenskommelse

Köper och säljer: böcker, boksamlingar, vykort, äldre dags- och veckotidningar, småtryck, broschyrer m.m.

Carl Axel Boëthius var född 18 juli 1889 i Arvika och avled den 7 maj 1969. Han var en känd svensk arkeolog. Hans exlibris i träsnitt är utfört av Harriet Sundström 1923.

Boëthius blev fil.dr. 1918 i Uppsala och var docent i klassisk fornkunskap och antikens historia 1918–25. Han deltog i finska inbördeskriget i Svenska brigaden. Därefter ägnade han sig åt grekisk arkeologi och deltog 1921–22 i utgrävningar i Mykene. År 1925 utsågs han till föreståndare för Svenska Institutet i Rom, där han 1927 fick professors titel. Under hans ledning vann institutet internationell berömmelse på grund av sin vetenskapliga verksamhet. Mellan 1930–34 deltog Boëthius i och delvis även ledde utgrävningarna av ett latinskt stadssamhälle i Ardea där även den svenske kungen medverkade i utgrävningar.

År 1927 erhöll Boëthius professors namn och blev 1933 medlem av Pontificia Accademia Romana di Archaeologia. År 1935 blev han professor i klassisk fornkunskap och antikens historia vid Göteborgs högskola. År 1938 blev han ledamot av Vetenskaps- och vitterhetssamhället och 1941 av Vitterhetsakademien.

Boëthius är en norrländsk släkt, känd sedan 1600-talet, och en av Sveriges äldre prästsläkter.

Släktens stamfader är herr Anders, den förste protestantiske prästen i Sidensjö i Ångermanland. Hans son Olaus Andreae Angermannus blev kyrkoherde i Mora, varför dennes son, som var döpt till Boëtius till förnamn, kallade sig Boëtius Olai Moraeus (cirka 1560–1628).

Släktnamnet Boëtius började användas av den senares sonson Jacob Boëthius (1647–1718) som var kyrkoherde i Västmanland, förste teologie lektor, lektor i grekiska och bibliotekarie. Samtliga släktmedlemmar härstammar från Jacob Boëthius som dömdes förlustigt liv, ära och gods 20 juli 1698, men befriades genom rådets resolution 1710.

Exlibris för Den Naturvetenskapliga Föreningen Bore vid Skara H. A. Läroverk. Ritat 1923 av Birger Beckman

B. Beckman

Välkomna till en dag med Äldre Västgöotalagen och till
Årsmöte med Föreningen för Västgöotalitteratur, lördagen den
9 april i Skara enligt följande program:

10.00 Kaffeservering

10.30 Visning av den Äldre Västgöotalagen i original på Gamla biblioteket. Sven-Olof Ask berättar om utställningen

11.00 Skrivarna i Äldre Västgöotalagens handsskrift. Professor Per-Axel Wiktorsson

11.45 Presentation av den nya utgåvan. Johnny Hagberg

12.00 – 13.00 Lunch. Anmälan om deltagande.....

13.00 Västgöotalagens dolda texter. Professor Monica Hedlund

13.45 Västgöotalagens Latinbalk. Fil dr Georg Stenborg

14.15 Äldre Västgöotalagen som ett förarbete till den Yngre. Professor Göran B Nilsson

14.45 Avslutning

15.00 Årsmöte med Föreningen för Västgöotalitteratur
Årsmötesförhandlingar, *Årets vackraste Västgötabok*